

Öğretmen ve Öğretmen Adaylarının Sosyal Bilgiler Dersinde Adalet Algısı

Teachers' and Prospective Teachers' Perception of Justice in Social Studies Course

Serdar YEŞİL¹
Ahmet YAYLA²
Gürol ZIRHLIOĞLU²

¹Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi,
Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim
Bölümü, Van, Türkiye

²Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi,
Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri
Bölümü, Van, Türkiye

ÖZ

Bu araştırmanın temel amacı, ilk ve ortaokullarda sosyal bilgiler derslerini veren öğretmenler ile gelecekte verecek olan öğretmen adaylarının adalet değerine yönelik algılarının belirlenmesidir. Karma yöntemin kullanıldığı bu araştırmanın modeli sıralı açıklayıcı desendir. Bu araştırmanın evrenini, 2019–2020 eğitim-öğretim yılında, Van ili merkezindeki ilk ve ortaokullarda görev yapan sınıf ve sosyal bilgiler öğretmenleri ile Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde öğrenim gören sınıf eğitimi ve sosyal bilgiler eğitimi bölümü öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri araştırmacı tarafından geliştirilen “Kişisel Bilgi Formu”, “Adalet Algısı Ölçeği” ve “Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu” kullanılarak toplanmıştır. Ölçek formları ile toplanan nicel verilerin analizinde, parametrik testler kullanılmıştır. Araştırmanın nitel boyutundaki verilerin analiz edilmesinde içerik çözümlemesi tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın nicel sonuçlarına bakıldığında, öğretmen ve öğretmen adaylarının adalet değerine ilişkin algılarının yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Araştırmanın nitel sonuçları incelendiğinde, öğretmen ve öğretmen adaylarının “adalet ve adaletli birey” olgularını en çok “hakkaniyet/hakkaniyetli olma” ile ilişkilendirdikleri belirlenmiştir. Katılımcıların kendilerini genelde adaletli olarak değerlendirdikleri, adaletli olmadıklarını ya da olamadıklarını düşünen katılımcıların ise bu şekilde düşünmelerini; insanlarla ilişkilerinin bozulmasını istememe, zarar görme kaygısı, karşıdaki kişinin de adaletli olmaması gibi nedenlerle açıkladıkları tespit edilmiştir. Öğretmen ve öğretmen adaylarının adalet değeri konusunda doğru beslenebilmelerini temin etmek üzere, adalet değeri ve eğitimi odaklı eser üretme ve yayın çalışmalarına gidilmesi sağlanabilir.

Anahtar Kelimeler: Adalet, algı, değer, öğretmen, öğretmen adayı, sosyal bilgiler

ABSTRACT

The main purpose of this study is to determine the perceptions of teachers who teach social studies courses in primary and secondary schools and prospective teachers who will teach them in the future. The model of this study, in which mixed method was used, is the sequential explanatory design. The population of this study consists of classroom and social studies teachers working in primary and secondary schools in the city center of Van in the 2019–2020 academic year and students of elementary education and social studies education at Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Education. The data of the study were collected by using “Personal Information Form,” “Justice Perception Scale,” and “Semistructured Interview Form” developed by the researcher. Parametric tests were used in the analysis of quantitative data collected with scale forms. Content analysis technique was used to analyze the data in the qualitative dimension of the study. Considering the quantitative results of the study, it was determined that the perceptions of teachers and prospective teachers concerning the value of justice are at high level. When the qualitative results of the study were examined, it was determined that teachers and prospective teachers mostly associated the phenomena of “justice and fair individual” with “fairness/to be fair.” It was found that the participants generally consider themselves to be fair, and the ones who think that they are not or could not be fair explain the reasons, such as not wanting to deteriorate relations with people, worrying about being harmed, and the others not being fair. In order to ensure that teachers and prospective teachers are educated correctly on the value of justice, studies and publications may be produced based on the value of justice and its education.

Keywords: Justice, perception, prospective teacher, social studies, teacher, value

“Öğretmen ve Öğretmen Adaylarının Sosyal Bilgiler Dersinde Adalet Değeriyle İlgili Algı ve Tutumları” adlı doktora tez çalışmasının bir bölümünden üretilmiştir. 27-28 Kasım 2021 tarihlerinde Ankara’da gerçekleştirilen USBİLİM 1. Uluslararası Eğitim Bilimleri Kongresi’nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Geliş Tarihi/Received: 13.12.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 01.02.2023

Yayın Tarihi/Publication Date: 27.12.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Serdar YEŞİL
E-mail: syesil@yyu.edu.tr

Cite this article as: Yeşil, S., Yayla, A., & Zirhlioğlu, G. (2023). Öğretmen ve öğretmen adaylarının sosyal bilgiler dersinde adalet algısı. *Educational Academic Research*, 51, 47-62.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Giriş

Geçmişten günümüze adaletin ne olduğu, aileden iş hayatına, sosyal ilişkilerden devlet yönetimine kadar hayatın farklı alanlarına nasıl uygulanacağı tartışılmalıdır. Adalet, günümüzde de önemini korumakta, farklı alanlarda adaletin tesis edilmesi önemli bir sorunu oluşturmaktadır. Arapça “adl” kökünden türeyen adalet kavramı; “doğru, dürüst, müstakim, eşit, dengeli” anlamlarına gelmektedir (Güriz, 2001). Adalet kavramı, TDK Güncel Türkçe Sözlüğü’nde (2021) “*Yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması, hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme, herkese kendine uygun düşeni, kendi hakkı olanı verme*” şeklinde tanımlanmıştır.

Adaletin bireysel ve toplumsal olmak üzere iki temel işlevi vardır. Başka bir ifadeyle adalet, bireyin kendisine ve toplumdaki diğer insanlara karşı hal ve hareketleriyle ilgili bir kavramdır. Bireysel yönden adalet bireyin yeteneklerini, zihinsel ve bedensel özelliklerini, amacına uygun, dengeli ve ölçülü olarak kullanabilmesidir. Sosyal yönden adalet ise toplumdaki bireylerin hak ve hukukuna saygı göstermek, başkalarına zulmetmemek, diğer bireylere karşı ölçülü ve dengeli davranmaktır (Hökelekli, 2011). Adaletin bu işlevlerini yerine getirebilmesinde eğitim sistemine önemli görev düşmektedir. Eğitim sistemi bu işlevini, planlı ve programlı olarak okullarda uygulanan eğitim-öğretim programlarıyla gerçekleştirmektedir.

Okullarda değerler eğitimiyle ilgili ayrı bir ders bulunmamakta, değerler farklı dersler içerisinde kazanımlarla ilişkilendirilerek verilmektedir. Öğretim programları incelendiğinde, değerler eğitimi tüm derslerin öğretim programlarında yer almakla birlikte, sosyal bilgiler programında daha kapsamlı olarak ele alınmıştır. Kan (2010), içeriğinin tarih konularını kapsaması, geçmişten günümüze farklı kültürel özelliklere sahip toplumları ve sosyal yaşamı ele almasından dolayı olumlu değerlerin verilmesine uygun olduğunu, bu nedenle de sosyal bilgiler bir değerler eğitimi dersi olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla ilkököl ve ortaokullarda verilen sosyal bilgiler dersi, değerler eğitimi açısından olduğu gibi, adalet değerinin geliştirilmesi açısından da önemli bir işleve sahiptir. MEB (2018) Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda öğrencilerde geliştirilecek 10 tane kök değer yer almaktadır. Bu kök değerler; sevgi, saygı, sabır, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik, dostluk, dürüstlük, öz denetim ve adalet olarak belirtilmiştir. Görüldüğü gibi adalet değeri de bu kök değerler arasında bulunmaktadır.

Alan yazında adalet değerinin diğer değerler arasında önemli bir yere sahip olduğuna ilişkin görüşler vardır. Aristoteles (2015), diğer erdemlerin kişinin kendi iyiliği için olduğunu, buna karşın adalet erdeminin başkalarının da iyiliği için olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Aristoteles, kapsayıcı olması bakımından adalet değerinin diğer değerlere oranla daha ön plana çıktığını, dolayısıyla adalet değerinin daha önemli olduğunun düşünüldüğünü ifade etmiştir. Diğer taraftan, bireysel ve toplumsal yaşamın her yönü için her bir değer doğru bir şekilde bireyin kişiliğine oturması önemli olmakla birlikte, adalet değeri yaşamın her alanının düzenlenmesinde başta gelen değerler arasında yer almaktadır (Hökelekli, 2011). Adalet değerinin kök değer olarak nitelenmesi de bunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Adalet bireyin bireyle, toplumla ve devletle olan ilişkilerinin düzenlenmesinde, huzurun ve refahın tesis edilmesinde en temel şartlarından biri olarak nitelenebilir. Bu çalışmada bireysel ve toplumsal huzurun yaşama egemen hale

gelmesinde belirleyici bir değer olarak eğitimcilerdeki adalet algısı konu edilmiştir.

Öğrencilerde adalet değerini geliştirmesinde öğretmene de önemli bir görev düşmektedir. Adalet algısı ve adaletin davranışa dönüştürülmesinde ortaya çıkabilecek sorunlar öncelikle eğitimciler ve ebeveynler tarafından öğrenilmeli, ardından adalet duygusu çocuklara farkındalık eğitimi çerçevesinde verilmelidir (Karacelil, 2013). Ayrıca öğretmenin sınıf içi ve dışındaki eylemleri, öğrencilerle olan ilişkileri öğrencilerdeki adalet değerinin gelişimine etki etmektedir. Chory-Assad (2002) tarafından yapılan araştırmada, öğretmenin öğrencilere karşı adaletli veya adaletsiz davranmasının öğrenciler üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Bunlara ek olarak öğretmenlerin adalet değerine ilişkin algıları da adalet değerinin öğretimi açısından önem taşımaktadır. Balcı ve Yanpar Yelken (2010), öğretmenlerin değer algısının, öğretmenlerin hayat felsefesini, mesleğe yönelik tutumlarını ve değerler eğitime ilişkin uygulamalarını önemli ölçüde etkileyebildiğini ifade etmiştir.

Tüm bu önemine rağmen alan yazında Çengelci Köse ve ark. (2019) tarafından öğretmen adaylarının, Memişoğlu ve Taşkın (2019) tarafından öğretmenlerin adalet algılarını belirlemeyi amaçlayan az sayıda araştırma bulunurken; öğretmen ve öğretmen adaylarının adalet değerine ilişkin algılarını birlikte ele alan çalışmalara rastlanmamıştır. Tüm bu nedenlerle, öğretmen ve öğretmen adaylarının adalet değerine ilişkin algılarının belirlenmesi problem durumu olarak ifade edilebilir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın temel amacı, ilk ve ortaokullarda sosyal bilgiler derslerini veren öğretmenler ile gelecekte verecek olan öğretmen adaylarının adalet değerine yönelik algılarının belirlenmesi ve farklı değişkenler açısından analiz edilmesidir. Çalışmanın bu genel amacı doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Öğretmen ve öğretmen adaylarının adalet değerine ilişkin algıları ne düzeydedir?
2. Öğretmen ve öğretmen adaylarının adalet algıları; cinsiyetlerine, rollerine (öğretmen/öğretmen adayı), kardeş sayılarına, ebeveynlerinin öğrenim düzeyine, ailelerinin ekonomik düzeyine, mezun olunan/olunacak bölüme, mezun olunan lise türüne, okudukları kitap türüne göre farklılaşmakta mıdır?
3. Öğretmen ve öğretmen adaylarının adalet değerine ilişkin görüşleri nelerdir?

Böylelikle bu konuda öğretmen ve öğretmen adaylarındaki bakış açısı ve yaklaşım sorunlarına ilişkin tespitlerin yapılarak gerek öğretmen yetiştirme programlarının geliştirilmesinde gerekse öğretmenlere yönelik yapılabilecek hizmet içi eğitim çalışmalarının düzenlenmesinde kullanılmak üzere bilimsel verilere ulaşılması amaçlanmıştır. Buna göre; kişilik eğitiminin önemli bir boyutu olan değer eğitimi içermesi, kök değerlerden biri olan “adalet” değerine odaklanması, birey ve toplumun biçimlenmesinde belirleyici etkisi olan öğretmenler ve öğretmen adayları üzerinde yapılması ve özellikle küçük yaşlardaki çocukların eğitimi ile uğraşan sınıf ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin çalışma grubu olarak alınması yönüyle bu araştırmanın alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca öğretmen ve öğretmen adaylarının adalet değerine ilişkin algılarının ortaya çıkarılması, adalet değerinin öğrencilere ve dolayısıyla geleceğin yetişkin toplumuna kazandırılması bakımından da önem taşımaktadır.

Yöntem

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve analiz edilmesi süreçleri üzerinde durulmuştur.

Araştırmanın Modeli

Öğretmen ve öğretmen adaylarının sosyal bilgiler dersi kapsamında yer verilen (MEB, 2018) adalet değeriyle ilgili algılarının incelendiği bu çalışmada karma yöntem kullanılmıştır. Karma yöntem, araştırma probleminin daha iyi anlaşılabilmesi için nicel ve nitel verilerin aynı çalışmada birlikte toplandığı, iki veri setinin birbiriyle bütünleştirildiği ve sonuçlar çıkarıldığı yöntemdir (Creswell, 2019). Karma yöntemin kullanıldığı bu araştırmanın modeli sıralı açıklayıcı desendir. Nicel ve nitel verilerin iki aşamalı ve sıralı olarak toplandığı bu modelde öncelikle nicel veriler toplanıp analiz edilir. İkinci aşamada ise nicel verileri tamamlayıcı olarak nitel veri toplanır (Creswell, 2013). Bu çalışmada geliştirilen ölçekler yardımıyla önce nicel veriler toplanmış, ardından nitel verilerin toplanması sağlanmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma evrenini Van İli merkezinde ilk ve ortaokullarda görev yapan 2086 öğretmen ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde öğrenim gören 611 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Bu öğretmenlerin 1747'si sınıf öğretmeni, 339'u sosyal bilgiler öğretmeni. Öğretmen adaylarının ise 366'sı sınıf eğitimi, 245'i sosyal bilgiler eğitimi bölümlerinde öğrenim görmektedir. Araştırmanın nicel boyutunda seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden "uygun (kolay) örnekleme" yöntemi kullanılmıştır. Bu örnekleme yöntemi genellikle diğer örnekleme yöntemlerini kullanma imkânının bulunmadığı durumlarda tercih edilir (Büyüköztürk vd., 2010). COVID-19 salgını nedeniyle diğer örnekleme yöntemlerini kullanmada karşılaşılan güçlüklerden dolayı uygun (kolay) örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Araştırmanın nicel boyutunda, 2019-2020 eğitim öğretim yılında sosyal medya grupları aracılığıyla veri toplama aracını gönüllü olarak dolduran 186 öğretmen, 212 öğretmen adayı olmak üzere toplam 398 kişiye ulaşılabilmektedir. Bu çerçevede katılımcıların araştırmaya konu edilen demografik değişkenlere göre dağılımı Tablo 1'de sunulmuştur.

Araştırmanın nitel boyutuna yönelik çalışma grubunun seçilmesinde ise amaçlı örnekleme yöntemlerinden "maksimum çeşitlilik örnekleme" yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemde amaç, görece olarak küçük bir örneklem oluşturmak ve bu örnekleme çalışılan

Tablo 1.

Çalışma Grubunun Cinsiyet, Rol ve Mezun Olunan/Olunacak Bölüm Değişkenine Göre Dağılımları

Değişkenler	Alt Gruplar	Toplam			
		f	%	f	%
Cinsiyet	Kadın	222	55,7	398	100
	Erkek	167	41,9		
	Boş	9	2,4		
Katılımcıların Roller	Öğretmen	186	46,7	398	100
	Öğretmen Adayı	212	53,3		
	Sınıf Eğitimi	217	54,5		
	Sosyal Bilgiler Eğitimi	163	40,9		
Mezun Olunan/Olunacak Bölüm	Sosyal Bilgiler Eğitimi	163	40,9	398	100
	Boş	18	4,6		

Tablo 2.

Çalışma Grubunun Cinsiyet, Rol ve Mezun Olunan/Olunacak Bölüm Değişkenine Göre Dağılımları

Değişkenler	Alt Gruplar	Toplam			
		f	%	f	%
Cinsiyet	Kadın	14	46,67	30	100
	Erkek	16	53,33		
Katılımcıların Roller	Öğretmen	15	50	30	100
	Öğretmen Adayı	15	50		
Mezun Olunan/Olunacak Bölüm	Sınıf Eğitimi	18	63,33	30	100
	Sosyal Bilgiler Eğitimi	12	36,67		

probleme taraf olabilecek bireylerin çeşitliliğini maksimum derecede yansıtmaktır (Yıldırım & Şimşek, 2016). Araştırmanın nitel boyutunda gönüllük esasına göre 30 katılımcıyla görüşme yapılmıştır. Katılımcıların araştırmaya konu edilen demografik değişkenlere göre dağılımı Tablo 2'de sunulmuştur.

Veri Toplama Araçları

Nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin bir arada kullanıldığı bu araştırmanın verileri, araştırmacı tarafından geliştirilen "Kişisel Bilgi Formu (KBF)", "Adalet Algısı Ölçeği (AAÖ)" ve yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır.

- Kişisel Bilgi Formu:** Araştırmanın örneklem grubunu tanımlamak, bazı ilişkisel ve fark analizlerini yapmak üzere bağımsız değişkenleri ile ilgili bilgilerin toplanmasını amaçlayan veri toplama aracıdır. Bu sorular çerçevesinde belirlenmeye çalışılan değişkenler; katılımcıların cinsiyetleri, bölümleri/branşları, kardeş sayısı, mezun oldukları lise türü, okudukları kitap türü vb. değişkenleridir.
- Adalet Algısı Ölçeği (AAÖ):** Araştırmacı tarafından geliştirilen, öğretmen ve öğretmen adaylarının adalet değerine ilişkin algı düzeylerini belirlemeye yönelik tek boyuttan ve toplam 13 maddeden oluşan veri toplama aracıdır. Ölçek, "(5) Tamamen katılıyorum" ile "(1) Hiç katılmıyorum" arasında değişen beşli likert tipi bir yapıya sahiptir.

AAÖ'nün KMO değeri 0,877; Bartlett testi değerleri χ^2 : 720,539; SD: 78; $p < ,001$ olarak belirlenmiştir. Ölçeğin geçerlik özelliği için faktör analizi ve madde-toplam korelasyonlarının hesaplanması tekniği test edilirken, güvenilirlik özelliği Cronbach alpha iç tutarlılık katsayılarının hesaplanması yoluyla test edilmiştir. Veriler üzerinde yapılan geçerlik ve güvenilirlik analizleri sonunda elde edilen maddelerin faktör yükü aralıkları, varyansı açıklama oranları, özdeğerleri ve Cronbach alpha güvenilirlik katsayılarına ilişkin bulgular Tablo 3'te özetlenmiştir:

Tablo 3'te verilen değerler incelendiğinde AAÖ'nün geçerli ve güvenilir bir ölçek özelliği taşıdığı söylenebilir.

- Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu:** Yarı yapılandırılmış görüşme, ne tam yapılandırılmış görüşmeler kadar katı ne de yapılandırılmamış görüşmeler kadar esnek; iki

Tablo 3.

Adalet Algısı Ölçeği'nin Geçerlik ve Güvenirlik Analizlerine İlişkin Değerleri

Madde Sayısı	Faktör Yükü Aralıkları	Özdeğer	Açıklanan Varyans Miktarı (%)	Cronbach Alpha
13	,701–,396	4,708	36,212	,841

uç arasında yer almaktadır (Glesne, 2014; Karasar, 1995). Araştırmacıya bu esnekliği sağlaması nedeniyle yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşme formunda, çalışma gurubunun demografik bilgilerine yönelik soruların yanı sıra, adalet değerine ilişkin algılarıyla ilişkili düşünce ve değerlendirmelerini yazmalarını gerektirecek nitelikte sorular yer almıştır. Araştırmada nicel veri toplamada kullanılan ölçek maddelerinden yararlanılarak elde edilen ve dört soru ve alt sonda sorulardan oluşan görüşme formları kullanılmıştır. Her bir görüşme yaklaşık 13–15 dakika arasında gerçekleşmiştir. Araştırmanın geçerlik-güvenirlik çalışmaları kapsamında görüşme formları beş uzmanın görüşüne sunulmuştur. Ardından, iki öğretmen ve iki öğretmen adayı ile pilot uygulamalar gerçekleştirilmiş ve gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra asıl görüşmeler yapılmıştır. Ayrıca gerek görüşmeleri gerçekleştiren araştırmacının nitel araştırma konusunda aldığı eğitim gerekse daha önceden gerçekleştirdiği nitel çalışmalar bu araştırmanın güvenilirliğini artıran diğer unsurlardır.

Etik Kurul Onay Bilgileri

Bu araştırma doktora tezinden türetilmiştir. Bu yüzden makale ile ilgili etik kurulu belgesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimleri Yayın Etik Kurulu'ndan (Tarih: 30.12.2020, Sayı: 54) alınmıştır.

Verilerin Analizi

Nicel verilerin analizinde, AAÖ ile toplanan verilerin çözümlenmesi sürecinde öncelikle örneklem grubun dağılımının normal olup olmadığı belirlenmiştir (Tablo 4). Merkezi limit teoremine göre, normal dağılıma sahip olan bir evrenden gelen ve bağımsız gözlemlerden oluşan yansız örneklem her birinin, örneklem büyüklüğü 30 ve üzerinde olmak koşuluyla normal dağılım gösterdiği kabul edilir (Gravetter & Wallnau, 2000; Smith, 1991). Diğer bir ifadeyle örneklem sayısı en az 30 olan popülasyonların ortalamalarının dağılımı normal dağılımdır. Yapılan bu araştırmanın örneklem büyüklüğü 30'un üzerinde olduğundan normal dağıldığı söylenebilir. Bu nedenle araştırmanın alt problemleri çerçevesinde veriler üzerinde parametrik testlerin kullanılması tercih edilmiş, bu doğrultuda aritmetik ortalama, standart sapma, bağımsız örneklem t testi, ANOVA, regresyon analizi ve Pearson's *r* korelasyon testi ile analizler yapılmış; fark ve ilişkilerde anlamlılık için $p < ,05$ düzeyi yeterli kabul edilmiştir. Analizler sonunda anlamlı bir farklılaşma bulunması durumunda, farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla ikinci aşama testi olarak LSD testi yapılmıştır.

Grup varyanslarının homojenliğini test etmede ise Levene testi kullanılmıştır. Aritmetik ortalamalar anlamlandırılırken ise şu ara- lıklar ve anlamlar esas alınmıştır:

Tablo 4.

AAÖ Maddelerinin Seçenekleri ve Sayısal Sınırları

ADALET ALGISI ÖLÇEĞİ (AAÖ)	
Seçenekler	Sayısal Sınırlar
Tamamen Katılıyorum	4.21–5.00
Katılıyorum	3.41–4.20
Fikrim Yok	2.61–3.40
Katılmıyorum	1.81–2.60
Kesinlikle Katılmıyorum	1.00–1.80

Araştırmanın nitel verilerinin çözümlenmesinde nitel veri analizi tekniklerinden içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Görüşme sonucu elde edilen veriler analiz edilmek üzere MS Excel programına aktarılmıştır. Aktarım işlemi yapılırken, etik kurallar çerçevesinde katılımcıların isimleri bilinmediğinden katılımcı kodlaması yapılmıştır. Bu çerçevede katılımcılardan öğretmenler "Ö", öğretmen adayları ise "ÖA" ile kodlanarak veri girişinin yapılmasına dikkat edilmiştir. Böylelikle, nitel veri analizi tekniği olan içerik analizi yapılmak üzere kategorileştirme ve tema temalara göre ayırma işlemlerinin yapılabilmesi için alt yapı oluşturulmuştur (Yıldırım & Şimşek, 2016).

Yarı yapılandırılmış görüşme formuyla elde edilen verilerin çözümlenmesi ve yorumlanması amacıyla kodlanması/tema-alt tema isimlerinin tespit edilmesi çalışması yapılmıştır. Kodlama (tema ve alt temaların isimlerinin belirlenmesi) işlemine temel olmak üzere iki ana kaynaktan yararlanılmıştır. Bunlardan biri, alan yazın incelemesidir. Alan yazında adalet değeri ile ilgili çalışmalar (Çıvgın, 2018; Güriz, 2004; Kabadayı, 2010; Kılınc, 2013; Özgen, 2018; Rawls, 1985; Topakkaya, 2008) incelenmiş ve öne çıkan kavramlar ve durumlar tema isimlerinin verilmesinde kullanılmak üzere tespit edilmeye çalışılmıştır. İkinci olarak ise veri toplama aracı ile toplanıp analiz edilmek üzere MS Excel programına aktarılan katılımcı ifadelerinin içerikleri araştırmacı ve danışman öğretim elemanı tarafından incelenmiş; kategori/tema isimlerine ilişkin kavramlar ve betimlemeler oluşturulmaya çalışılmıştır. İki kaynak üzerinde yapılan incelemelere dayanarak ulaşılan bilgiler tümevarım yoluyla analiz edilerek kategori/tema-alt tema isimleri belirlenmiştir.

Görüşme formu ile toplanan verilerin analiz edilmesinde, görüşme formunda bulunan her soru için birer tema belirlenmiş, katılımcıların sorulara verdikleri cevaplar doğrultusunda da her bir tema için alt temalar belirlenmiştir. Analiz ve yorumlar bu temalar çerçevesinde yapılmıştır. Alt boyutlarda ifade edilen görüşler belli kavramlarla ifade edildikten sonra birbiriyle ilişkili kavramlar belirli temalar altında toplanmıştır. Bu çalışma kapsamında "genel adalet algısı, adaletli birey algısı, adaletli öğretmen algısı ve adalet olgusuna ilişkin özdeğerlendirme" olmak üzere dört tane tema belirlenmiştir. Temalar kapsamında kodlamalara ilişkin frekanslar hesaplanmıştır. Her bir temaya ilişkin öğretmen ve öğretmen adayı görüşlerinden örnekler ve doğrudan alıntılar verilmiştir. Katılımcıların görüşleri aynen ya da cümlelerin anlam bütünlüğü bozulmamak koşuluyla yazım yanlışlarında kısmi değişiklikler yapılarak aktarılmıştır.

İçerik analizinin kullanıldığı nitel araştırmalarda güvenirliliğin sağlanması önem arz etmektedir. Miles ve Huberman (1994), içerik analizinin kullanıldığı araştırmalarda kodlamaların farklı araştırmacılarla yapılarak, kodlamalar arasındaki uyum güvenirliliğine bakılması ve bu oranın en az %70 olması gerektiğini belirtmişlerdir.

Çalışma verileri biri araştırmacının kendisi ve diğeri de alanında uzman olan iki kişi tarafından bağımsız olarak kodlanmış ve kodlayıcılar arasındaki uyum hesaplanmıştır. Yapılan hesaplama neticesinde uyum oranı %87 olarak tespit edilmiştir. Bu durum, ulaşılan bulgu ve sonuçların güvenilir olduğunu göstermektedir.

Bulgular

Bu bölümde, araştırmanın temel problemi ve alt problemleri çerçevesinde toplanan verilerin analizi sonucunda elde edilen nicel ve nitel bulgular ile bu bulgulara dayalı olarak yapılan açıklama ve yorumlar yer almaktadır.

Araştırmanın Nicel Bulguları

1. Öğretmen ve Öğretmen Adaylarının Adalet Değerine Yönelik Algılarına İlişkin Bulgular

Öğretmen ve öğretmen adaylarının adalet değerine yönelik algılarına ilişkin bulgular Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5 incelendiğinde, öğretmenlerin adalet değerine ilişkin algı düzeyinin $\bar{x}=4,09$ ile $\bar{x}=4,63$ aralığında, öğretmen adaylarının adalet değerine ilişkin algı düzeyinin ise $\bar{x}=4,11$ ile $\bar{x}=4,64$ aralığında bulunduğu görülmektedir. Bu durum öğretmen ve öğretmen adaylarının adalet algılarının genel olarak yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Ayrıca öğretmen ve öğretmen adaylarının AAÖ'de yer alan önermelere verdikleri cevapların genel olarak birbirine yakın düzeyde olduğu da dikkat çekmektedir. Yine tabloya göre, öğretmenlerin en çok "Adalet evrensel bir değerdir." önermesine, öğretmen adaylarının ise en çok "Adaletin olmadığı yerde zulüm ortaya çıkar" önermesine katıldıkları görülmektedir. Ayrıca gerek öğretmenler gerekse öğretmen adaylarının "Adalet, eşitlikten daha önemli bir değerdir" önermesine diğer önermelere göre daha az katıldıkları belirlenmiştir.

2. Öğretmen ve Öğretmen Adaylarının Adalet Değerine İlişkin Algılarının, Cinsiyetlerine Göre Farklılaşma Durumu

Öğretmen ve öğretmen adaylarının adalet değerine ilişkin algılarının cinsiyetlerine göre farklılaşma durumuna ilişkin t testi analizi bulguları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6'da görüldüğü gibi, adalet değerine yönelik algılarının ortalaması kadın öğretmen ve öğretmen adaylarında $\bar{x}=4,41$, erkek öğretmen ve öğretmen adaylarında ise $\bar{x}=4,44$ 'tür. Araştırmaya katılan öğretmen ve öğretmen adaylarının adalet değerine ilişkin algılarının cinsiyete göre farklılaşma durumunu ortaya koymak amacıyla yapılan t testi sonucuna göre, katılımcıların adalet algılarının, cinsiyete göre farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p > ,05$). Başka bir ifadeyle, kadın ve erkek öğretmen ve öğretmen adaylarının, adalet değerine ilişkin algılarının birbirlerine yakın düzeyde olduğu söylenebilir.

3. Öğretmen ve Öğretmen Adaylarının Adalet Değerine İlişkin Algılarının, Rollerine (Öğretmen/Öğretmen Adayı) Göre Farklılaşma Durumu

Öğretmen ve öğretmen adaylarının adalet değerine yönelik algılarının, katılımcıların rollerine (öğretmen/öğretmen adayı) göre farklılaşma durumuna ilişkin t testi analizi bulguları Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7 incelendiğinde, öğretmen ve öğretmen adaylarının adalet değerine ilişkin algılarında anlamlı bir farklılaşma

Tablo 5.
Öğretmen ve Öğretmen Adaylarının Adalet Değerine İlişkin Algıları

Maddeler	Durum	N	\bar{X}	SS
1. Adaletin olmadığı yerde zulüm ortaya çıkar.	Öğretmen	181	4,59	,53
	Öğretmen Adayı	209	4,64	,54
2. Adil olmak için objektif olmak zorunludur.	Öğretmen	181	4,52	,64
	Öğretmen Adayı	208	4,52	,70
3. Toplumsal düzen adaletin sağlanabilmesine bağlıdır.	Öğretmen	181	4,56	,65
	Öğretmen Adayı	209	4,43	,68
4. Geleceğe güvenle bakabilmek, adaleti sağlayabilmekle mümkündür	Öğretmen	181	4,58	,57
	Öğretmen Adayı	209	4,40	,71
5. Adalet manevi huzurun teminatıdır.	Öğretmen	180	4,50	,63
	Öğretmen Adayı	209	4,40	,71
6. Adalet, hak ile sorumlulukların dengelenmesi ile gerçekleşir	Öğretmen	179	4,46	,66
	Öğretmen Adayı	209	4,40	,66
7. Adalet evrensel bir değerdir.	Öğretmen	180	4,63	,59
	Öğretmen Adayı	209	4,57	,69
8. Adalet, diğer değerlerin temelini oluşturur.	Öğretmen	181	4,39	,68
	Öğretmen Adayı	208	4,26	,77
9. Adalet, eşitlikten daha önemli bir değerdir	Öğretmen	181	4,09	1,05
	Öğretmen Adayı	208	4,11	1,03
10. Adalet, hak edene hakkının teslim edilmesidir	Öğretmen	181	4,47	,58
	Öğretmen Adayı	209	4,45	,69
11. Adalet, uğruna mücadele edilmesi gereken bir değerdir.	Öğretmen	180	4,48	,66
	Öğretmen Adayı	209	4,56	,57
12. İnsanların birbirine karşı adil olması işleri kolaylaştırır.	Öğretmen	179	4,55	,52
	Öğretmen Adayı	209	4,54	,55
13. Bir insanda bulunması gereken en önemli erdem adalettir.	Öğretmen	180	4,22	,77
	Öğretmen Adayı	208	4,13	,82
AAÖ-Genel	Öğretmen	180	4,43	,44
	Öğretmen Adayı	209	4,43	,42

Tablo 6.
Öğretmen ve Öğretmen Adaylarının Adalet Değerine Yönelik Algılarının, Cinsiyetlerine Göre Farklılaşma Durumuna İlişkin t Testi Analizi Bulguları

Cinsiyet	N	\bar{X}	Levene Testi				
			SS	F	p	t	p
Erkek	166	4,44	,43	,022	,882	,571	,568
Kadın	222	4,41	,43				

Tablo 7.
Öğretmen ve Öğretmen Adaylarının Adalet Değerine Yönelik Algılarının, Katılımcıların Rollerine (Öğretmen/Öğretmen Adayı) Göre Farklılaşma Durumuna İlişkin t Testi Analizi Bulguları

Katılımcı Roller	Betimsel İstatistik			Levene Testi		t testi değerleri		
	N	X	SS	F	p	t	SD	p
Öğretmen	180	4,43	,44	1,913	,167	,040	387	,968
Öğretmen Adayı	209	4,43	,42					

görülmemektedir ($p > ,05$). Başka bir ifade ile öğretmen ve öğretmen adaylarının adalet değerine ilişkin algıları birbirine benzerlik göstermektedir.

4. *Öğretmen ve Öğretmen Adaylarının Adalet Değerine İlişkin Algılarının, Kardeş Sayılarına Göre Farklılaşma Durumu*
Öğretmen ve öğretmen adaylarının adalet değerine ilişkin algılarının katılımcıların kardeş sayılarına göre farklılaşma durumuna ait bulgular Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8 incelendiğinde, öğretmen ve öğretmen adaylarının kardeş sayılarına göre adalet değerine ilişkin algılarının anlamlı bir düzeyde farklılaştığı ($p < ,05$) görülmektedir. Gözlenen bu farkın kaynağını belirlemek üzere LSD testi yapılmış ve farkın yedi ve daha fazla kardeşi olan grup ile bir kardeşi olan gruptan kaynaklandığı belirlenmiştir. Yedi ve daha fazla kardeşi olan öğretmen ve öğretmen adaylarının adalet değerine ilişkin algıları ifade eden önermelere katılma

düzeyleri anlamlı bir farkla daha yüksektir ($p < ,05$). Bunun yanı sıra ölçeğin aritmetik ortalama değerleri genel olarak incelendiğinde katılımcıların kardeş sayılarının artması ile birlikte adalet değerine ilişkin algıyı içeren önermelere katılma düzeylerinin de yükseldiği dikkati çekmektedir.

5. *Öğretmen ve Öğretmen Adaylarının Adalet Değerine İlişkin Algılarının, Ebeveynlerinin Öğrenim Düzeylerine Göre Farklılaşma Durumu*

Adalet değerine ilişkin algılarının katılımcıların annelerinin öğrenim düzeylerine göre farklılaşma durumunu gösteren bulgular Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9 incelendiğinde, öğretmen ve öğretmen adaylarının adalet değerine ilişkin algılarının, annelerinin öğrenim düzeylerine göre farklılaşmadığı görülmektedir ($p > ,05$). Başka bir ifadeyle, farklı öğrenim düzeyinde olan annelere sahip katılımcılar bu konuda benzer düşünmektedir.

Adalet değerine ilişkin algılarının, katılımcıların babalarının öğrenim düzeylerine göre farklılaşma durumunu gösteren bulgular Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10 incelendiğinde, adalet değerine ilişkin algının, katılımcıların babalarının öğrenim düzeylerine göre farklılaşmadığı görülmektedir. Başka bir ifadeyle, farklı öğrenim düzeyine sahip babaları olan katılımcılar bu konuda benzer düşünmektedir.

6. *Öğretmen ve Öğretmen Adaylarının Adalet Değerine İlişkin Algılarının, Ekonomik Düzeylerine Göre Farklılaşma Durumu*
Adalet değerine ilişkin algılarının katılımcıların ekonomik düzeylerine göre farklılaşma durumunu gösteren bulgular Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11 incelendiğinde, adalet değerine ilişkin algının katılımcıların ekonomik düzeylerine göre farklılaşmadığı görülmektedir. Başka bir ifadeyle farklı ekonomik düzeylere sahip katılımcılar bu konuda benzer düşünmektedir.

7. *Öğretmen ve Öğretmen Adaylarının Adalet Değerine İlişkin Algılarının, Mezun Olduğu/Olacağı Bölüme Göre Farklılaşma Durumu*

Tablo 8.
Öğretmen ve Öğretmen Adaylarının Adalet Değerine İlişkin Algılarının, Kardeş Sayılarına Göre Farklılaşma Durumu

Kardeş Sayısı	N	\bar{X}	SS	KT	SD	KO	F	p	LSD
(1) 1	94	4,32	,44	Gruplar Arası	1,864	4	,466		
(2) 2	88	4,39	,41	Grup İçi	68,254	372	,183		
(3) 3-4	74	4,47	,42	Toplam	70,118	376		2,540	,040
(4) 5-6	79	4,45	,44						5 > 1
(5) 7 ve +	42	4,54	,44						
Toplam	377	4,42	,43						

Tablo 9.
Öğretmen ve Öğretmen Adaylarının Adalet Değerine İlişkin Algılarının, Annelerinin Öğrenim Düzeylerine Göre Farklılaşma Durumu

Öğrenim Durumu	N	\bar{X}	Ss	KT	SD	KO	F	p
1) Okuryazar değil	64	4,48	,44	Gruplar Arası	,927	4	,232	
2) İlkokul	247	4,42	,43	Grup İçi	68,934	371	,186	
3) Ortaokul	26	4,39	,43	Toplam	69,861	375		1,247
4) Lise	32	4,46	,39					,290
5) Üniversite	7	4,12	,54					
Toplam	376	4,42	,43					

Tablo 10.

Öğretmen ve Öğretmen Adaylarının Adalet Değerine İlişkin Algılarının, Babalarının Öğrenim Düzeylerine Göre Farklılaşma Durumu

Öğrenim Durumu	N	\bar{X}		KT	SD	KO	F	p
1) Okuryazar değil	10	4,35	Gruplar Arası	1,270	4	,317		
2) İlkokul	195	4,47	Grup İçi	70,742	381	,186		
3) Ortaokul	80	4,35	Toplam	72,012	385		1,710	,147
4) Lise	57	4,45						
5) Üniversite	44	4,33						
Toplam	386	4,42						

Tablo 11.

Öğretmen ve Öğretmen Adaylarının Adalet Değerine İlişkin Algılarının, Ekonomik Düzeylerine Göre Farklılaşma Durumu

Ekonomik Durum	N	\bar{X}	SS		KT	SD	KO	F	p
Kötü	25	3,75	,45	Gruplar Arası	,148	2	,074		
Orta	315	3,77	,43	Grup İçi	76,149	386	,197	,374	,688
İyi	49	3,83	,46	Toplam	76,297	388			
Toplam	389	3,78	,43						

Tablo 12.

Öğretmen ve Öğretmen Adaylarının Adalet Değerine İlişkin Algılarının, Mezun Olduğu/Olacağı Bölüme Göre Farklılaşma Durumuna İlişkin t Testi Bulguları

Bölüm	N	\bar{X}	SS	F	p	t	SD	p
Sınıf Eğitimi	217	4,44	,44	3,092	,079	,626	378	,532
Sosyal Bilgiler	163	4,41	,41					

Adalet değerine ilişkin algının, katılımcıların mezun olduğu/olacağı bölüme göre farklılaşma durumuna ilişkin t testi bulguları Tablo 12'de verilmiştir.

Tablo 12 incelendiğinde, adalet değerine yönelik algılarının ortalaması sınıf eğitimi bölümü öğretmen ve öğretmen adaylarında $\bar{x}=4,44$, sosyal bilgiler eğitimi bölümü öğretmen ve öğretmen adaylarında ise $\bar{x}=4,41$ 'dir. Buna göre araştırmaya katılan öğretmen ve öğretmen adaylarının adalet değerine ilişkin algılarının mezun olunan/olunacak bölüme göre farklılaşmadığı belirlenmiştir ($p > ,05$).

8. *Öğretmen ve Öğretmen Adaylarının Adalet Değerine İlişkin Algılarının, Mezun Olunan Lise Türüne Göre Farklılaşma Durumu*

Adalet değerine ilişkin algının katılımcıların mezun olduğu lise türüne göre farklılaşma durumunu gösteren bulgular Tablo 13'te verilmiştir.

Tablo 13 incelendiğinde, adalet değerine ilişkin algının, katılımcıların mezun olduğu lise türüne göre farklılaşmadığı görülmektedir. Başka bir ifadeyle farklı liselerden mezun

olan katılımcıların adalet değerine ilişkin algıları benzerlik göstermektedir.

9. *Öğretmen ve Öğretmen Adaylarının Adalet Değerine İlişkin Algılarının, Okuduğu Kitap Türüne Göre Farklılaşma Durumu*

Adalet değerine ilişkin algının katılımcıların okuduğu kitap türüne göre farklılaşma durumunu gösteren bulgular Tablo 14'te verilmiştir. Tablo 14 incelendiğinde, katılımcıların adalet değerine ilişkin algılarının, okudukları kitap türüne göre farklılaşmadığı görülmektedir. Başka bir ifadeyle, farklı türlerde kitaplar okuyan katılımcıların adalet değerine ilişkin algıları benzerlik göstermektedir.

Araştırmanın Nitel Bulguları

1. *Öğretmen ve Öğretmen Adaylarının Genel Adalet Algısı Teması Kapsamındaki Görüşlerine Yönelik Frekans ve Yüzde Değerlerine İlişkin Bulgular*

Yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanan verilerden yola çıkarak sınıf ve sosyal bilgiler öğretmen ve öğretmen adaylarının genel adalet algıları belirlenmeye çalışılmıştır. Bu temada öğretmen ve öğretmen adaylarına "Genel olarak adaletten ne anlıyorsunuz? Örnek veriniz." sorusu yöneltilmiştir. Öğretmen ve öğretmen adaylarının verdikleri cevaplar üzerinde içerik analizi yapılmış ve cevaplar Tablo 15'te özetlenmiştir.

Tablo 15 incelendiğinde, adaleti diğer kavramlarla/değerlerle ilişkilendirme bağlamında öğretmen ve öğretmen adayları arasında genel olarak bir benzerliğin olduğu, bununla birlikte kısmi farklılaşmaların da bulunduğu söylenebilir. Adaleti "hakkaniyet" olarak algılayan katılımcılar; Ö1, Ö4, Ö5, Ö6, Ö7,

Tablo 13.

Öğretmen ve Öğretmen Adaylarının Adalet Değerine İlişkin Algılarının, Mezun Olduğu Lise Türüne Göre Farklılaşma Durumu

Lise Türü	N	\bar{X}	SS		KT	SD	KO	F	p
1) Temel	82	4,45	,44	Gruplar Arası	,207	2	,103		
2) Anadolu-Fen	218	4,43	,42	Grup İçi	69,129	371	,186	,555	,575
3) Meslek	74	4,38	,42	Toplam	69,335	373			
Toplam	374	4,42	,43						

Tablo 14.

Öğretmen ve Öğretmen Adaylarının Adalete Değerine İlişkin Algılarının, Okuduğu Kitap Türüne Göre Farklılaşma Durumu

Okunan Kitap Türü	N	\bar{X}	SS	KT	SD	KO	F	p
1) Kişisel gelişim	149	4,44	,42	Gruplar Arası	,343	4	,086	
2) Felsefi-psikolojik-sosyolojik- tarihi	71	4,43	,48	Grup İçi	70,313	369	,191	,450
3) Dini	34	4,50	,49	Toplam	70,656	373		
4) Diğer(Roman-hikâye-edebi eserler)	99	4,39	,44					
5) Karışık (Her tür)	21	4,43	,34					
Toplam	374	4,43	,44					

Ö8, Ö9, Ö10, Ö11, Ö13, Ö15, ÖA2, ÖA3, ÖA5, ÖA6, ÖA7, ÖA8, ÖA10, ÖA11, ÖA12, ÖA13, ÖA15 olmuştur. Her iki katılımcı grup tarafından da adalet ile en çok ilişkilendirilen kavramın "hakkaniyet" olduğu, katılımcıların adaleti "herkese hakkını verme" şeklinde açıkladığı belirlenmiştir. Başka bir ifadeyle sosyal yaşamda, yasalar önünde, eğitimde herkese hakkının verilmesinin adaletin gereği olduğu katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Aşağıda öğretmen ve öğretmen adaylarının adaleti hakkaniyetle açıklamalarına ilişkin görüşme notlarına yer verilmiştir:

"Adalet, hak sahibine hakkının verilmesidir. Örneğin, bir sınıfta düzenlenen sınavda öğretmen ek puan verecekse bunu öğrencinin ders süreci içindeki performansına, derse katılım düzeyine göre vermelidir" (Ö8).

"Adalet, kişiye hak ettiğini doğru ve tarafsız bir şekilde vermektir. Örnek olarak trafik kazasına sebep olan bir kişinin kim olduğuna bakmaksızın ceza kesilmesini verebiliriz" (Ö11).

"Adalet genel olarak doğru olmak, insanları din, dil, ırk ayrımı yapmaksızın hakları ne ise onun verilmesidir. Yani hakkı olana hakkının verilmesidir. Kişinin hakkını adil bir şekilde korumak ve o kişiye vermektir" (ÖA3).

"İnsan ilişkilerinde ve toplumsal kuralların belirlenmesinde adalet en önemli ölçüttür. Adalet herkesin hakkının

gözetilmesi, hakkını alabilmesi, kimsenin başkasına zarar vermemesi yönünde bir duygudur" (ÖA7).

Adaleti "eşitlik" olarak algılayan katılımcılar; Ö1, Ö4, Ö5, Ö6, Ö10, Ö11, Ö12, Ö13, ÖA1, ÖA2, ÖA4, ÖA5, ÖA9, ÖA12 olmuştur. Katılımcıların yaklaşık yarısının adaleti eşitlik olarak algıladığı, özellikle de yasalar önünde eşit olmanın katılımcılar tarafından sıkça vurgulandığı dikkat çekmektedir. Başka bir ifadeyle dil, din, ırk, statü ayrımı gözetmeksizin herkesin yasalar önünde eşit olmasının adaletin gereği olduğunu ifade ettikleri görülmektedir. Aşağıda öğretmen ve öğretmen adaylarının adaleti eşitlikle açıklamalarına ilişkin görüşme notlarına yer verilmiştir:

"Suçu kimin işlediği önemli olmamalıdır. Önemli olan verilmesi gereken cezalar kanunda ne ise herkes için uygulanmalıdır" (Ö1).

"Toplumda kurallara uymayan her bireye yaptırımın eşit olarak uygulanması adaletin gereğidir" (Ö4).

"Adalet bana göre yasaların herkes için eşit bir şekilde kullanılmasının sağlanması anlamına gelmektedir" (ÖA1).

"Adalet birçok şeyi içinde barındıran bir kavramdır. Adalet, insanların eşit haklara sahip olması demektir" (ÖA5).

Adaleti "tarafsız olma ve ayrımcılık yapmama" olarak algılayan katılımcılar; Ö3, Ö5, Ö11, Ö13, Ö15, ÖA1, ÖA2, ÖA3, ÖA5, ÖA7, ÖA8, ÖA9, ÖA12, ÖA14 ve ÖA15 olmuştur. Katılımcıların ifadeleri incelendiğinde, özellikle farklı dil, din, ırk ve kültürel özelliklere sahip bireyler arasında ayrımcılık yapmamanın, farklı özelliklere sahip bireylere karşı tarafsız olabilmenin adaletin gereği olduğunu dile getirdikleri görülmektedir. Aşağıda öğretmen ve öğretmen adaylarının adaleti tarafsız olma ve ayrımcılık yapmama olarak açıklamalarına ilişkin görüşme notlarına yer verilmiştir:

"Adalet, insanlara dil, din, ırk ayrımı yapmadan yaklaşabilmeyi ifade eder. Örneğin yasaların farklı kültürel özelliklere sahip insanlara eşit olarak uygulanması adaletin gereğidir" (Ö5).

"Adalet başkalarının haklarını gözeterek, ayrımcılık yapmadan, herkese hakkının verilmesidir. Örnek verecek olursak, yasaların kuralların ekonomik durum, dil, din, ırk ayrımı gözetilmeksizin herkese aynı uygulanması adaletin gereğidir" (ÖA2).

"Adalet, herkese objektif olarak davranıldığı, kimseye ayrımcılık yapılmadığı temel bir haktır" (ÖA12).

Adaleti "hukuk kurallarına uyma" olarak algılayan katılımcılar; Ö1, Ö3, Ö4, Ö5, Ö14, ÖA1, ÖA2, ÖA4, ÖA5, ÖA9, ÖA11, ÖA15 olmuştur. Hukuk kurallarına uymanın adaletin gereği olduğunu belirten katılımcıların, toplumdaki kurallara, kanunlara uygun hareket etmesi gerektiğini genel olarak vurguladıkları dikkat çekmektedir. Aşağıda öğretmen ve öğretmen adaylarının adaleti hukuk

Tablo 15.

Öğretmen ve Öğretmen Adaylarının Genel Adalete Algılarına İlişkin Bulgular

Tema	Alt Temalar	Öğretmen		Öğretmen Adayı	
		f	%	f	%
Genel Adalete Algısı	Hakkaniyet	11	23,92	11	21,57
	Eşitlik	8	17,39	6	11,77
	Başkasının haklarına saygı	5	10,87	5	9,80
	Doğru sözlülük ve dürüstlük	5	10,87	4	7,84
	Tarafsız olma ve ayrımcılık yapmama	5	10,87	10	19,61
	Hukuk kurallarına uyma	5	10,87	7	13,73
	Ölçülü ve dengeli olma	3	6,52	-	-
	Toplumsal düzenin temeli	2	4,35	4	7,84
	Özgürlük	1	2,17	3	5,88
	Vicdanlı olma	1	2,17	1	1,96
	Toplam	46	100	51	100

kurallarına uyma olarak açıklamalarına ilişkin görüşme notlarına yer verilmiştir:

“Kanunlarca belirlenen kurallara herkesin riayet etmesi, kanunlar ve kuralların tüm vatandaşları bağlamasıdır” (Ö1).

“Adaletin hem maddi hem de manevi boyutu vardır. Maddi boyutun çoğu devlet-vatandaş ilişkileri ile ilgilidir. Örneğin; devlet koyduğu yasaları uygularken, devlet kurumlarına görevlendirmeler yaparken ve elinde bulundurduğu gücü uygularken adaletli davranıp ya da davranmadığı ile ilgilidir. Manevi boyutu ise bireyin kendi vicdani muhasebesi ile ilgilidir” (Ö14).

“Adalet hak ve hukuka uygun davranmaktır. Davranışlarda, eylemlerde hak ve hukuku gözeterek hareket ediyorsan adaletlisindir” (ÖA14).

“Adalet, hukuku gözetmek ve kurallara uygun davranmaktır” (ÖA15).

Adaleti “başkalarının haklarına saygı” olarak algılayan katılımcılar; Ö3, Ö4, Ö9, Ö14, Ö15, ÖA3, ÖA6, ÖA7, ÖA8, ÖA9 olmuştur. Katılımcıların görüşlerinden, başkalarının haklarına saygı göstermenin sadece insanlarla sınırlı olmadığı, diğer canlıların da haklarına saygı duyulmasının adaletin gereği olduğunu belirttikleri dikkat çekmektedir. Aşağıda öğretmen ve öğretmen adaylarının adaleti başkalarının haklarına saygılı olma şeklinde açıklamalarına ilişkin görüşme notlarına yer verilmiştir:

“Adalet; hukuk kuralları çerçevesinde bütün canlıların haklarının dikkate alınması ve buna göre hareket edilmesidir” (Ö3).

“Bence adalet; şartlar göz önünde bulundurularak çevresindeki her varlığın her türlü hakkını hesaba katarak adım atmasıdır. Yani başkalarının haklarına saygı göstermektir. Örneğin bir kişinin çevresindeki kişilerin inancına, yaşam biçimine saygılı olmak adaletin gereğidir” (Ö4).

“Adalet başkalarının haklarına saygılı olmaktır” (ÖA3).

Adaleti “doğru sözlülük ve dürüstlük” olarak algılayan katılımcılar; Ö2, Ö5, Ö7, Ö9, Ö15, ÖA1, ÖA3, ÖA4, ÖA9 olmuştur. Bu görüşü benimseyen katılımcıların, bireyin söz ve davranışlarıyla doğru ve dürüst olmasının adaletin gereği olduğunu vurguladıkları dikkat çekmektedir. Aşağıda öğretmen ve öğretmen adaylarının adaleti doğru sözlülük ve dürüstlük şeklinde açıklamalarına ilişkin görüşme notlarına yer verilmiştir:

“Adalet bana göre davranış ve kararlarda doğru olmak, dengeyi sağlayabilmektir” (Ö2).

“Adalet kavramından genel olarak adil olma durumunu, davranış ve hükümlerimizde doğru sözlü olmayı anlıyorum” (Ö5).

“Adalet genel olarak doğru ve dürüst olmak, insanları din, dil, ırk ayrımı yapmaksızın doğru ve dürüst olmaktır” (ÖA3).

2. Öğretmen ve Öğretmen Adaylarının Adaletli Birey Algısı Teması Kapsamındaki Görüşlerine Yönelik Frekans ve Yüzde Değerlerine İlişkin Bulgular

Yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanan verilerden yola çıkarak sınıf ve sosyal bilgiler öğretmen ve öğretmen adaylarının adaletli birey algıları belirlenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda öğretmen ve öğretmen adaylarına “Sizce adaletli bir birey hangi özelliklere sahip olmalıdır veya adaletli olmak neyi gerektirir?” soruları sorulmuştur. Öğretmen ve öğretmen

Tablo 16.

Öğretmen ve Öğretmen Adaylarının Adaletli Birey Algısına Yönelik Algılarına İlişkin Bulgular

Tema	Alt Temalar	Öğretmen		Öğretmen Adayı	
		f	%	f	%
Adaletli Birey Algısı	Hakkaniyetli	11	22,92	11	27,50
	Tarafsız olan ve ayrımcılık yapmayan	10	20,83	7	17,50
	Doğru sözlü ve dürüst	7	14,58	7	17,50
	Hukuk kurallarına uyan	5	10,42	1	2,50
	Başkasının Haklarına saygılı	3	6,25	5	12,50
	Vicdanlı ve merhametli olan	3	6,25	6	15,00
	Eşitlikçi	2	4,17	1	2,50
	Alçakgönüllü	1	2,08	1	2,50
	Başkalarını iyi dinleyip empati kurabilen	3	6,25	-	-
	Sağduyulu ve sabırlı	1	2,08	-	-
	Hoşgörülü	2	4,17	-	-
	Ahlaklı	-	-	1	2,50
Toplam		48	100	40	100

adaylarının verdikleri cevaplar üzerinde içerik analizi yapılmış ve cevaplar Tablo 16’da özetlenmiştir.

Tablo 16’da görüldüğü gibi gerek öğretmenlerin gerekse öğretmen adaylarının adaletli bireyde bulunması gereken özelliği ağırlıklı olarak “hakkaniyetli olma” şeklinde algıladıkları görülmektedir. Adaletli bireyi “hakkaniyetli” olarak algılayan katılımcılar; Ö1, Ö3, Ö5, Ö7, Ö8, Ö9, Ö10, Ö11, Ö12, Ö13, Ö14, ÖA1, ÖA2, ÖA4, ÖA5, ÖA7, ÖA8, ÖA9, ÖA11, ÖA12, ÖA13, ÖA15 olmuştur. Adaletli bireyi “hakkaniyetli” olarak algılayan katılımcıların ifadeleri incelendiğinde, herkese hakkını veren, duygularına ve menfaatlerine göre değil, hak ve adalete göre hareket eden ifadelerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Aşağıda öğretmen ve öğretmen adaylarının adaletli bireyin hakkaniyetli olması gerektiğine ilişkin görüşme notlarına yer verilmiştir:

“Adaletli birey, herkese hakkını vermeli, kimsenin hakkını yememelidir” (Ö7).

“Adaletli olmak bir durum karşısında duyguları bir kenara bırakabilmeyi gerektirir. Duyguların yerine hak ve hukuku gözetebilmeyi gerektirir” (Ö14).

“Adaletli olmak, insanlarla ilişkilerinde adil olmayı, kendi menfaatini değil adaleti tercih etmeyi gerektirir. Adalet, kendi doğrularına göre değil, adalete göre hareket etmektir” (ÖA5).

“Adaletli bir birey, herkese hak ettiğini vermeli. Adaletli olmak gerçek mana da insan olmayı gerektirmeli” (ÖA8).

Adaletli bireyi “tarafsız olan ve ayrımcılık yapmayan” şeklinde algılayan katılımcılar; Ö2, Ö3, Ö5, Ö9, Ö10, Ö11, Ö12, Ö13, Ö14, Ö15, ÖA1, ÖA3, ÖA7, ÖA8, ÖA11, ÖA13, ÖA14 olmuştur. Bu görüşlerde genel olarak adaletli bireyin tarafsız olması, duyguları ise katması gerektiği dile getirilmiştir. Başka bir ifadeyle adaletli olmanın, karşımızdaki kişilerin kim olduğuna bakılmaksızın tarafsız olmayı ve ayrımcılık yapmamayı gerektirdiği dile getirilmiştir. Aşağıda

öğretmen ve öğretmen adaylarının adaletli bireyin tarafsız olması ve ayrımcılık yapmaması gerektiğine ilişkin görüşme notlarına yer verilmiştir:

“Adaletli birey her şeyden önce tarafsız yani objektif olmalıdır” (ÖA3).

“Adaletli bir birey taraftutmaz, objektif olur ve gerçekleri savunur” (ÖA7).

“Adaletli bir bireyin tarafsız olması, olaylara objektif bakabilmesi gerekir. Adaletli olmak bir durum karşısında duyguları bir kenara bırakabilmeyi gerektirir” (Ö14).

“Adaletli olmak, ayrımcılık yapmamayı gerektirir” (Ö15).

Adaletli bireyi “doğru sözlü ve dürüst” olarak algılayan katılımcılar; Ö2, Ö3, Ö5, Ö10, Ö11, Ö12, Ö14, ÖA1, ÖA3, ÖA4, ÖA5, ÖA6, ÖA9, ÖA11 olmuştur. Bu görüşlerde genel olarak adaletli bireylerin her durumda doğru sözlü ve dürüst olması, doğrunun ve gerçeğin yanında olması gerektiği vurgulanmıştır. Katılımcılar tarafından ortaya konulan bu görüşlerde her durumda ve her zaman doğru sözlü ve dürüst olunması gerektiğinin vurgulandığı dikkat çekmektedir. Dolayısıyla katılımcılar kendileri veya sevdikleri bireyler zarar göreceksin olsa bile adil bir bireyin doğru sözlülük ve dürüstlükten ayrılmaması gerektiğini ifade ettikleri görülmektedir. Aşağıda öğretmen ve öğretmen adaylarının, adaletli bireyin doğru sözlü ve dürüst olması gerektiğine ilişkin görüşme notlarına yer verilmiştir:

“Adaletli birey, bir konuyu savunurken gerçekleri göz ardı etmemeli, doğru ve dürüst olmalıdır” (Ö3).

“Adil bir birey; her zaman her ne olursa olsun hangi durumda olursa olsun doğruları söylemelidir. Hiçbir zaman doğruluktan ve dürüstlükten şaşmamalıdır” (Ö10).

“Bence adil insan her zaman her durumda doğruları söyler, her durumda gerçekleri savunur” (ÖA1).

“Bana göre adaletli birey öncelikle dürüst, güvenilir, bir yapıya sahip olmalıdır. Adaletli olmak her zaman doğrunun, iyinin yanında olmaktır” (ÖA9).

Adaletli bireyin hukuk kurallarına uyması gerektiğini belirten katılımcılar; Ö1, Ö2, Ö4, Ö12, Ö14, ÖA2 olmuştur. Öğretmen ve öğretmen adayları görüşlerinde, adaletli bireyin toplumun değerlerine, normlarına, kurallarına uygun hareket etmesinin gerekliliğini vurgulamıştır. Dolayısıyla adil bir bireyin sadece kanunlara değil, toplumun değerlerine, yazılı ve yazısız kurallarına uyması gerektiğinin dile getirildiği dikkat çekmektedir. Aşağıda öğretmen ve öğretmen adaylarının, adaletli bireyin hukuk kurallarına uyması gerektiğine ilişkin görüşme notlarına yer verilmiştir:

“Adalet, herkesin hak ve hukuk kuralları doğrultusunda hak ettiğini görmesidir. Kanunlarca belirlenen kurallara herkesin riayet etmesi, kanunlar ve kuralların tüm vatandaşları bağlaması önemlidir. Bu nedenle adaletli birey kanun ve kurallara uygun hareket etmelidir” (Ö1).

“Bireyin adaletli olabilmesi için toplumun değer, norm ve kurallarına, hukuka uygun hareket etmesi gerekir” (ÖA2).

Adaletli bireyin başkasının haklarına saygılı olması gerektiğini düşünen katılımcılar; Ö2, Ö8, Ö15, ÖA2, ÖA5, ÖA6, ÖA14, ÖA15 olmuştur. Öğretmen ve öğretmen adayları, adil bir bireyin hem kendi haklarını koruması hem de başkalarının haklarına karşı saygılı olmasının gerekli olduğunu dile getirmişlerdir. Başka bir

ifadeyle sadece kendi hakları konusunda duyarlı olmanın adil bir birey olabilmek için yeterli olmayacağı, başkasının haklarına karşı da duyarlı olmanın önemli olduğunu vurgulamışlardır. Aşağıda öğretmen ve öğretmen adaylarının, adil bir bireyin başkasının haklarına saygılı olması gerektiğine ilişkin görüşme notlarına yer verilmiştir:

“Bence adaletli olmak için insana, insanın hak ve çabasına saygı duymak, merhametli olmak gerekir ki böyle bir erdemlilik söz konusu olabilsin” (Ö8).

“Adaletli olmak kendi hakkını korurken başkasının hakkını ihlal etmemelidir. Adaleti başkasına adaletsizce davranarak sağlamamalıdır. Kendi hakkını koruduğu gibi başka insanların da hakkına saygı gösterip korumalıdır” (ÖA15).

Adaletli bireyi “vicdanlı ve merhametli olan” biçiminde algılayan katılımcılar; Ö4, Ö6, Ö7, ÖA3, ÖA5, ÖA9, ÖA10, ÖA14, ÖA15 olmuştur. Katılımcılar genel olarak sadece yasalara ve kurallara göre hareket etmenin adil bir birey olabilmek için yeterli olmayacağını, insani duyguların ve vicdanın da dâhil olmasıyla adil olunabileceği dile getirilmiştir. Aşağıda öğretmen ve öğretmen adaylarının, adil bir bireyin vicdanlı ve merhametli olması gerektiğine ilişkin görüşme notlarına yer verilmiştir:

“Adalet için sağlam bir vicdan muhakemesi gereklidir. Kişinin adaletli hareket edebilmesi için evrensel ahlak ilkelerini kabul edip hayatına tatbik etmesi de olmazsa olmazlardandır” (Ö4).

“Adaletli olmak vicdanlı ve hoşgörülü olmayı da gerektirir. Çünkü kişi sadece kurallara, yaptırımlara, yönergelere göre giderse, kendi düşünme yetisinin bir manası kalmamakla beraber, insani duyguları da bir süre sonra körelebilir” (Ö7).

3. Öğretmen ve Öğretmen Adaylarının Adaletli Öğretmen Algısı Teması Kapsamındaki Görüşlerine Yönelik Frekans ve Yüzde Değerlerine İlişkin Bulgular

Bu temada, sınıf ve sosyal bilgiler öğretmen ve öğretmen adaylarının adaletli öğretmen algıları belirlenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda öğretmen ve öğretmen adaylarına “Öğretmenin adaletli olmasından ne anlıyorsunuz?” sorusu sorulmuştur. Öğretmen ve öğretmen adaylarının verdikleri cevaplar üzerinde içerik analizi yapılmış ve cevaplar Tablo 17’de özetlenmiştir.

Tablo 17 incelendiğinde, adaletli öğretmen temasının “mesleki yeterliklere yönelik” ve kişisel özelliklere yönelik olmak üzere iki tane alt temasının olduğu görülmektedir. Adaletli öğretmen algısına ilişkin öğretmenlerin daha çok “bireysel farklılıkları gözetem”, öğretmen adaylarının ise daha çok “ayrımcılık yapmayan ve tarafsız” görüşünde yoğunlaştıkları görülmektedir.

Adaletli öğretmeni “bireysel farklılıkları gözetem” olarak algılayan katılımcılar; Ö1, Ö2, Ö4, Ö6, Ö7, Ö8, Ö10, Ö11, Ö13, Ö14, Ö15, ÖA2, ÖA3, ÖA4, ÖA5, ÖA6, ÖA7, ÖA8, ÖA11 olmuştur. Katılımcılar her öğrenciye eşit davranmanın öğretmenin adil olmasını sağlayamayacağı, öğretmenin ancak her öğrencinin farklı bir birey olduğu düşüncesiyle öğrencilerin bireysel farklılıklarını dikkate alarak davrandığı takdirde adil olabileceğini dile getirdikleri görülmektedir. Dolayısıyla her öğrenciye eşit davranmak yerine, bireysel farklılıkları gözeterek davrandığı takdirde öğretmen adil olabileceği vurgulanmıştır. Aşağıda öğretmen ve öğretmen adaylarının, adil bir öğretmenin öğrencilerin bireysel farklılıkları gözetmesi gerektiğine ilişkin görüşme notlarına yer verilmiştir:

Tablo 17.
Öğretmen ve Öğretmen Adaylarının Adaletli Öğretmen Olgusuna Yönelik Algılarına İlişkin Bulgular

Tema	Alt Tema	Kod	Öğretmen		Öğretmen Adayı	
			f	%	f	%
Adaletli Öğretmen	Mesleki Yeterliklere Yönelik	Bireysel farklılıkları gözeten	11	19,63	8	17,02
		Not vermede adil	6	10,71	6	12,77
		Görevini iyi yapan	5	8,93	4	8,51
		Öğrencileri iyi tanıyan	4	7,14	1	2,13
		Öğrencilerin özel bilgilerini açığa vurmeyen	-	-	1	2,13
		Öğrencileri başarısına göre kategorize etmeyen	-	-	1	2,13
		Problemlerini öğrenciye yansıtmayan	1	1,79	-	-
		Ayrımcılık yapmayan ve tarafsız	10	17,85	13	27,66
		Hakkaniyetli	5	8,93	6	12,77
		Vicdanlı, merhametli ve sevgi dolu	1	1,79	4	8,51
	Kişisel Özelliklere Yönelik	Ahlaklı	1	1,79	1	2,13
		Önyargısız	1	1,79	1	2,13
		Menfaatçi olmayan	1	1,79	1	2,13
		Eşitlikçi	4	7,14	-	-
		Doğru sözlü ve dürüst	2	3,57	-	-
		Sabırlı	2	3,57	-	-
		Başkasının haklarına saygılı	1	1,79	-	-
		İletişim ve empati kurabilen	1	1,79	-	-
		Toplam	56	100	47	100

"Adaletli öğretmen her çocuğun içinde bulunduğu özel durumu, ailevi durumunu, imkân ve şartlarını vb. durumlarını bilerek öğrencisine davranmalıdır. Her öğrenci kendi içinde özel bir insandır" (Ö1).

"Öğretmenin bulunduğu sınıfta dezavantajlı (zihinsel, okuma-yazma, işitme- görme vb. problemler) öğrenciler olabilir. Burada öğretmenin yapması gereken herkese eşit bir şekilde yaklaşması, aynı öğretim yöntem ve teknikleriyle konuyu öğretmesi değil, o öğrencilerin diğer normal öğrenciler gibi eğitimden istifade etmelerini sağlamak için öğretim materyallerini çeşitlendirmesi gerekiyor ki adaletli davranmış olsun"

(Ö8). "Öğretmenin adil olması sadece her öğrenciye eşit davranması değil, öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarına göre onların her birinin ayrı bir birey olduğunu unutmadan adaletli davranmasıdır" (Ö10).

"Öğretmenin adaletli olması demek; bütün öğrencilerine eşit davranması demek değildir. Öğrencilerinin her birinin farklı bir birey olduğunu unutmamalı ve ona göre davranmalıdır. Her birinin farklı ihtiyaçları olduğunu, farklı becerileri olduğunu bilmelidir" (ÖA4).

"Öğretmenin sadece başarılı bireyle ilgilenmesi adil olmaz; çünkü her birey farklıdır, zekâ veya davranış biçimleri aynı olmaz. Bu yüzden değerlendirme de bulunurken dikkat etmemiz gerekiyor" (ÖA8).

Adaletli öğretmeni "not vermede adil" olarak tanımlayan katılımcılar; Ö5, Ö10, Ö11, Ö12, Ö13, Ö15, ÖA6, ÖA7, ÖA8, ÖA9, ÖA11, ÖA14 olmuştur. Bu katılımcılar genel olarak öğretmenin her öğrenciye hakkı olan notu vermesi gerektiğini belirtmişlerdir. Ayrıca adaletli bir öğretmenin not vermede adil olması gerektiğini savunan bu görüşlerde, öğrenciye not verirken sadece sınav başarısına göre değil, öğrencinin çabasını ve derse katılımını da dikkate alarak not verilmesi gerektiği görüşü katılımcılara tarafından dile getirilmiştir. Aşağıda öğretmen ve öğretmen adaylarının, adil bir öğretmenin not vermede adil olması gerektiğine ilişkin görüşme notlarına yer verilmiştir:

"Öğretmenin adaletli olmasından, her öğrenciye hakkını vermesini, öğretmenin öğrencileri değerlendirilmesinde adil ve dürüst olmasını anlıyorum" (Ö5).

"Adaletli öğretmen not vermede adil olmalı. Örneğin; canlı derse keyfinden katılmayanla sabahın erken saatinde kalkıp dersindeki okula giderek derse dinleyen öğrenciye eşit şekilde değerlendirme taraftarı değilim. İlk günden beri derse katılan öğrencileri not alıyorum. Performans notunu buna göre veriyorum. Sene boyunca derse dinlemeyip sene sonunda not isteyen öğrenciye de hak ettiğinden fazla not vermiyorum. Bütün sene çalışıp, aldığı notu sonuna kadar hak eden, doğru ve düzgün bir öğrenciye haksızlık olduğunu düşünüyorum" (Ö11).

"Öğretmenin adaletli olması demek sınıf içerisinde eşit bakış açısını sağlayıp eşit değerlendirme yapabilmesi demektir. Örneğin öğretmen öğrencileri değerlendirirken ders içinde aktif olan bir öğrencinin sınav kâğıdına bakarken öğrencinin ders içi katılımına bakarak öğrenciye yüksek not veremez. Bu adil bir yaklaşım olamaz. Çünkü öğrencilerin ders içindeki katılımıyla sınavdaki başarıları aynı sonucu vermeyebilir. Bu durumda öğretmen öğrencileri arasında eşitsizlik yapmış olur ki bu da adaletin sarsılmasına neden olur. Ders içi başarısına puan verilecekse bu ayrı bir şekilde yapılmalıdır" (ÖA6).

"Öğretmen değerlendiren ve öğrenci performansı hakkında yargılarda bulunan biri olarak, değerlendirmede adaleti sağlamalıdır" (ÖA11).

Adaletli öğretmeni "görevini iyi yapan" olarak algılayan katılımcılar; Ö2, Ö5, Ö12, Ö14, Ö15, ÖA1, ÖA2, ÖA5, ÖA10 olmuştur. Adaletli bir öğretmenin görevini iyi yapması gerektiğini düşünen katılımcılar, öğretmenin iyi bir mesleki eğitim almış olmasını ve bu almış olduğu mesleki eğitim sayesinde de görevini en iyi şekilde yapması gerektiğini, bu sayede öğretmenin adil olabileceğini dile getirdikleri görülmektedir. Aşağıda öğretmen ve öğretmen

adaylarının, adil bir öğretmenin görevini iyi yapması gerektiğine ilişkin görüşme notlarına yer verilmiştir:

“Öğretmenin adaletli olması bence öğrencilerin hakları olan eğitim ve öğretimi en doğru ve güvenilir biçimde aktararak, öğrenciler arasında genel bir dengeyi sağlamaya çalışmasıyla gerçekleşir” (Ö2).

“Öğretmenin adaletli olması, görevini iyi bir şekilde yerine getirmesidir.” demiştir (ÖA1).

“Adaletli öğretmen, mesleki yeterlilik sahibi olmalıdır” (Ö12).

“Öğretmen öğrencilerini bir kitap gibi okuyabilmeli ve aldığı pedagojik eğitim sayesinde onları değerlendirerek zekâ, öğrenme düzeyi vb. durumları göz önünde bulundurarak gerekli özel ilgiyi göstermelidir. Öğretmen aldığı pedagojik eğitim ölçüsünde adaletli olur” (ÖA2).

Adaletli öğretmeni “ayrımcılık yapmayan ve tarafsız” olarak algılayan katılımcılar; Ö2, Ö4, Ö5, Ö9, Ö10, Ö11, Ö12, Ö13, Ö14, Ö15, ÖA1, ÖA2, ÖA3, ÖA5, ÖA6, ÖA7, ÖA8, ÖA9, ÖA11, ÖA12, ÖA13, ÖA14, ÖA15 olmuştur. Adil bir öğretmenin ayrımcılık yapmaması ve tarafsız olması gerektiğini savunan katılımcıların görüşlerinde, öğretmenin dil, din, ırk, cinsiyet, ailesinin sosyo-ekonomik düzeyi gibi unsurlara göre ayırım yapmaması, tarafsız davranması, eğitim öğretim faaliyetlerini bu doğrultuda gerçekleştirmesi gerektiğinin ön plana çıktığı görülmektedir. Aşağıda öğretmen ve öğretmen adaylarının, adil bir öğretmenin ayrımcılık yapmaması ve tarafsız olması gerektiğine ilişkin görüşme notlarına yer verilmiştir:

“Öğretmenin adaletli olması bence ayrımcılık yapmadan ya da yapılacaksa da pozitif ayrımcılık yapılarak öğrencilerin hakları olan eğitim ve öğretimi en iyi şekilde vermesidir” (Ö2).

“Öğretmenin adil olması, hiçbir öğrenciye sosyo-ekonomik durumu, yaşadığı koşullar, giyinişi, aile yapısı, renk, dil, din, ırk ayırımı yapmadan adaletli yaklaşmaya çalışmasıdır” (Ö9).

“Öğretmenin adaletli olması, yaş, cinsiyet, aile durumu, ırkı ne olursa olsun onlara yardımcı olmaktan, onlara bir şeyleri öğretmekten geçer” (ÖA3).

“Öğretmenin adaletli olması demek öğrencilerine bir babanın, bir annenin çocuklarına ayırım gözetmeden yaklaşması gibidir. Öğrencilere söz hakkının adil olarak paylaşılmasından başlayıp, sınıf içi ve dışı etkinliklere katılıma kadar uzayan her türlü etkinlikte adaletin sağlanması son derecede önemlidir” (ÖA11).

Adaletli öğretmeni “hakkaniyetli” olarak algılayan katılımcılar; Ö3, Ö5, Ö6, Ö7, Ö12, ÖA4, ÖA9, ÖA10, ÖA11, ÖA12, ÖA14 olmuştur. Adaletli öğretmenin hakkaniyetli olduğunu ifade eden katılımcıların, adil bir öğretmenin her öğrencisine hakkını vermesi gerektiği düşüncesini vurguladığı dikkat çekmektedir. Önceki iki temada olduğu gibi adaletli öğretmen temasında da hakkaniyet kavramının ön plana çıktığı ve hakkaniyetin katılımcılar tarafından “herkese hakkını verme” biçiminde ele alındığı dikkat çekmektedir. Aşağıda öğretmen ve öğretmen adaylarının, adil bir öğretmenin hakkaniyetli olması gerektiğine ilişkin görüşme notlarına yer verilmiştir:

“Öğretmenin adaletli olmasından, her öğrenciye hakkını vermesini, haksızlıktan kaçınmasını anlıyorum. Adil bir öğretmen hiçbir öğrenciye haksızlık yapmamalıdır” (Ö5). “Öğretmen adil olmalıdır. Kime nasıl davranacağını ve hakkının ne olduğunu bilmeyen kimse adaletli davranamaz” (ÖA9).

“Adaletli öğretmen herkese hakkını verir. Örnek olarak bir öğrencisini çok sevebilir; ancak asla ona daha fazla hak veremez. Ona fazla not veremez. Sevdiği öğrenciye de hakkını verir” (ÖA12).

4. Öğretmen ve Öğretmen Adaylarının Adalet Olgusuna İlişkin Özdeğerlendirme Teması Kapsamındaki Görüşlerine Yönelik Bulgular

Bu temada, sınıf ve sosyal bilgiler öğretmen ve öğretmen adaylarının adalet olgusuna ilişkin özdeğerlendirmeleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda öğretmen ve öğretmen adaylarına “Adaletli bir birey olduğunuzu düşünüyor musunuz? Neden? Zarar göreceğinizi bildiğiniz durumlarda da adaletli olabilir misiniz?” sorusu sorulmuştur. Bazı katılımcılar adaletli olduklarını, bazıları adaletli olmadıklarını belirtip nedenlerini ifade etmişlerdir. Bazı katılımcılar ise bazen adaletsiz davranabildiklerini ifade etmişlerdir.

Katılımcıların büyük çoğunluğu adaletli olduklarını düşündüklerini belirtmişlerdir. Adaletli bir birey olduğunu düşünen katılımcılar; Ö1, Ö3, Ö4, Ö5, Ö6, Ö7, Ö9, Ö10, Ö11, Ö12, Ö15, ÖA2, ÖA3, ÖA4, ÖA6, ÖA8, ÖA9, ÖA10, ÖA11, ÖA13, ÖA15, olmuştur. Katılımcıların adaletli olduklarını düşünme gerekçelerini; genel olarak hakkı gözettikleri, insanlar arasında ayrımcılık yapmadıkları, vicdanlı oldukları, insanlarla empati kurdukları, adaletsizliklere karşı çıktıkları gibi nedenlere dayandırdıkları görülmektedir. Ayrıca, Katılımcıların adaletli olduklarını düşünme gerekçelerini genel olarak tek nedenle açıkladıkları dikkat çeken bir durumdur. Örneğin başkasının hakkına saygı duyması nedeniyle kendisinin adil olduğunu düşündüğünü belirttikleri görülmektedir. Aşağıda adil olduklarını düşünen öğretmen ve öğretmen adaylarının, neden adil olduklarını düşündükleri ve zarar görebileceği durumlarda da adil olup olamayacağına ilişkin görüşme notlarına yer verilmiştir:

“Elimden geldiğince adaletli olmaya gayret ediyorum. Çünkü adaletsiz bulduğum bir durumla karşılaştığımda genellikle tepkimi gösteririm. Bu tür durumlarda sessiz kalmamanın bu tür adaletsizlikleri daha da artıracığını düşünüyorum. Ancak bazen sevdiğim kişilerin ya da kendimin ciddi zarar görebileceğimi düşündüğüm durumlarda sessiz kalabiliyorum” (Ö1).

“Herkes eşit ve tarafsız davrandığım için adaletli bir birey olduğumu düşünüyorum. Zarar göreceğim olsam da vicdani değerlerim için gerçekleri ve doğruyu söylemem gerektiğini düşünüyorum, kısacası böyle bir durumda (vicdanen rahat olmak adına) adaletli olabileceğime inanıyorum” (Ö5).

“Adaletli davranmaya çalışan bir birey olduğumu düşünüyorum. Çünkü sosyal ve toplumsal ilişkilerde tarafsız davranmaya çalışıyorum. Örneğin insanları dini, ırkı, cinsiyeti veya farklılıkları yüzünden dışlamaktan kaçınıyorum çünkü hepimizi bir arada tutan şey zaten farklılıklarımızdır. Ama zarar göreceğimi bildiğim durumlarda adaletli davranıp davranmam konusunda bir fikrim yok; çünkü bunu anlamam için öyle bir durumla karşı karşıya kalmam gerekiyor” (Ö9).

“Adaletli bir birey olduğumu düşünüyorum. Çünkü her şeyden önce vicdanlı bir birey olduğumu düşünüyorum. Bunun yanında dürüst olduğumu da düşünüyorum. İnsanların en büyük mahkemesi kendi vicdanıdır. Zarar göreceğim durumlar da dahil adaletli olmaya çalışırım. Hiçbir şey insanlardan daha değerli değildir. Ben de bilerek zarar göreceğim olsam dahi

kimseye zarar vermem. Dünyada birçok adaletsizliklerle karşı karşıya gelmişizdir. Ben elimden geldiğince karşı çıkmaya çalışırım ama elinden bir şey gelmese de en azından o adaletsizliğe karşı tutumum hep aynıdır” (ÖA3).

“Adaletli bir birey olduğumu düşünüyorum. Çünkü bana yapılmasını istemediğim şeyi başkasına yapmam, yapmam. Başkasının yerine kendimi koyar öyle hareket ederim. Benim hakkımın yenilmesini hiç istemem hakkım olan neyse onu almak isterim. Ben bunu istiyorsam tersi durum beni çok üzeceğinden ben neden başkasının hakkını yiyeyim” (ÖA8).

Katılımcıların bir kısmının ise adaletli olmadıklarını ya da bazen adaletli olabildiklerini, adaletli olmaya dönük çaba gösterdiklerini, ancak tam anlamıyla bunu başaramadıklarını, bunun da bazı nedenlerden kaynaklandığını dile getirdikleri görülmektedir. Katılımcıların dile getirdiği nedenler arasında; insanlarla ilişkilerinin bozulmasını istememe, zarar görme kaygısı, karşıdaki kişinin de adaletli olmaması gibi nedenlerin olduğu dikkat çekmektedir. Buradan hareketle katılımcıların bir kısmının adaletli davranması durumunda kendisinin veya sevdiği insanların uğrayacağı zararı, bir kısmının çevresindeki insanlarla arasındaki bozulabilecek ilişkileri düşünerek, kimi katılımcıların ise müteakabiliyet esasına göre “Bana adaletsizlik yapana ben de adaletsizlik yaparım.” anlayışıyla hareket ettiği, adaletli olamayışlarını bu şekilde temellendirmeye çaba gösterdikleri görülmektedir. Bu şekilde düşünen katılımcılar; Ö2, Ö8, Ö13, Ö14, ÖA5, ÖA7, ÖA12, ÖA14 olmuştur. Aşağıda her zaman adil olmadıklarını ifade eden öğretmen ve öğretmen adaylarının, zarar görebileceği durumlarda da adil olup olamayacağına ilişkin görüşme notlarına yer verilmiştir:

“Adaletli bir dönem ve zamanda yaşamadığımız için tamamen adaletli davranmaya çalışsak da tam olarak bunu gerçekleştiremeyebiliyoruz. Zarar göreceğim durumlarda da adaletli olmaya çalışırım” (Ö2).

“Çoğunlukla adaletli olduğumu düşünüyorum; ama bazen farkında olmadan insan ödün verebiliyor. Örneğin çok tehlikeli bir durum söz konusu olduğunda karşımdakine adaletsiz davranmamak ve ona zarar vermemek için elimden geleni yaparım; ama insan o an bilinçsizce davranış ve söylemlerde bulanabiliyor” (Ö8).

“Tamamen adaletli bir birey olduğumu düşünmüyorum. Çünkü bazen insan ilişkilerini adaletin üstünde tuttuğumu düşünüyorum. Adaletli tam anlamıyla sağlayan bir birey olmayı isterdim. Zarar göreceğimi bildiğim durumlarda adaletli olmayabilirim” (Ö13).

“Ben adaleti tam olarak uygulayamıyorum. Çok eksik kalıyorum gibi hissediyorum çünkü adalet yaşama karşı ne olursa olsun bunu sağlamaktır. Her şeyi rağmen mücadele etmekte ama ben yaşama ve hayatın verdiği koşullara karşı yenik düşebiliyorum, yetersiz kalabiliyorum. Farkında olduğum halde yaşama baş kaldıramıyorum olduğum farkındayım” (ÖA5).

“Elimden geleni yapmaya çalışıyorum. Ancak bazen bana adaletli davranmayanlara ben de kısas yapıyor, adaletsiz davranmak zorunda kalabiliyorum. Zarar görebileceğimi düşündüğüm durumlarda bazen susmak gerekebilir. Bazen aynı düşüncede olmadığım insanların arasındayken hakkı, hukuku, adaleti savunmak tehlikeli olabiliyor. Ama yine de elimden geldiğince adaletli olmaya çalışırım. Çünkü haksızlık karşısında susan dilsiz şeytandır” (ÖA14).

Ayrıca katılımcıların büyük kısmının, zarar görececek olsalar bile adaletli olacakları, az bir kısmı ise zarar görebileceklerini düşünceleri halinde adaletli olmayacaklarını belirttikleri tespit edilmiştir. Bazı katılımcıların ise zarar görebilecekleri bir durumda adil olup olamayacaklarının ancak böyle bir durumla karşılaşmaları halinde belli olabileceğini belirttikleri tespit edilmiştir. Katılımcıların sadece birisi, adaletli olmadığını belirtip nedenini açıklamıştır. Aşağıda adil olmadığını düşünen katılımcı ÖA1’in, neden adil olmadığını düşündüğü ve zarar görebileceği durumlarda da adil olup olamayacağına ilişkin görüşme notuna yer verilmiştir:

“Adaletli bir birey olduğumu düşünmüyorum; çünkü her insana aynı davranmıyorum. Farklı gördüğüm insanlara yanlış bir davranış olmasına rağmen pek sıcak davranmıyorum. Herkese aynı bakmıyorum, herkesi aynı göremiyorum. Yani yanlış bir davranış da olsa bana zarar vereceğini düşündüğüm bir işi kendi aleyhime çevirmeye çalışıyorum ve adalet kavramını çığnıyorum. Kendi çıkarlarımız için adalet kavramını da kendimizle beraber kirletiyoruz” (ÖA1).

Tartışma ve Sonuç

Öğretmen ve öğretmen adaylarının adalet değerine ilişkin algılarının yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Gerek yurt dışında gerekse yurt içinde eğitimde adaletle ilgili araştırmaların özellikle örgütsel adalet ve sosyal adalet algılarını belirlemeye dönük olduğu görülmektedir. Çengelci Köse ve ark. (2019, s. 91) tarafından öğretmen adaylarının adalet değerine ilişkin algılarını belirlemeyi amaçlayan bir araştırmada, öğretmen adaylarının çoğunluğunun adalet değerine ilişkin verilen kavramsal ifadelere katıldıkları tespit edilmiştir.

Gerek öğretmen gerekse öğretmen adaylarının en az “Adalet, eşitlikten daha önemli bir değerdir” önermesine katıldıkları belirlenmiştir. Adalet ve eşitlik birbiriyle sıkı ilişkisi olan, aynı zamanda bu ilişkisi bireyler tarafından iyi anlaşılabilen iki kavramdır. Alan yazında araştırmancının bu sonucuyla benzerlik gösteren görüş ve çalışmalara rastlanmaktadır. Aristoteles (2015, ss. 92–93), adaletsizliğin eşitsizlik olduğunu, adil olanın ise eşitlik olacağını belirtmiştir. Dinç ve Üztemur (2016, s. 985) tarafından ortaokul sekizinci sınıf öğrencilerinin demokratik değer algılarının kari-katürler aracılığıyla incelenmesine yönelik yapılan araştırmada, öğrencilerin büyük kısmının adaletin toplum açısından önemli bir değer olduğunu ve adaletin eşitlikten farklı ve daha iyi olduğunu kavradıkları belirlenmiştir.

Katılımcıların adalet değerine yönelik algılarının cinsiyete, rollerine (öğretmen/ öğretmen adayı), ebeveynlerinin öğrenim düzeylerine, ekonomik düzeylerine, mezun olduğu/olacağı bölüme, mezun oldukları lise türüne, okudukları kitap türüne göre farklılaşmadığı belirlenmiştir. Öğretmen ve öğretmen adaylarının kardeş sayılarına göre adalet değerine ilişkin algılarının, anlamlı bir düzeyde farklılaştığı belirlenmiştir. Ayrıca katılımcıların kardeş sayılarının artmasıyla birlikte, adalet değerine ilişkin algıyı içeren önermelere katılma düzeylerinin de yükseldiği dikkati çekmektedir. Alan yazında araştırmancının bu sonucuyla farklılık gösteren bir çalışma mevcuttur. Beldağ (2012, s. 199) tarafından Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’ndaki değerlerin kazanılma düzeyini belirlemeye yönelik yapılan araştırmada, adil olma değerinin kazanılma düzeyinin katılımcıların kardeş sayılarına göre farklılaşmadığı belirlenmiştir. Öğretmen ve öğretmen adaylarının adalet algılarının kardeş sayılarına göre farklılaşma durumunun, kardeşler arasındaki ilişkilerin ve ebeveynin çocuklara göre adalet konusundaki tutum farklılıklarının olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Gander ve Gardiner (1993, s. 286), aile içerisinde bir bireyin kardeşlerinin olup olmaması, kardeş sayısı, yaşları, diğer kardeşlerden büyük ya da küçük olması gibi hususların bireyin kişilik gelişimini, sosyal gelişimini ve diğer yönlerini nasıl etkilediği gibi hususların yıllardır araştırılan konular olduğunu belirtmiştir.

Öğretmen ve öğretmen adayları tarafından adalet ile en çok ilişkilendirilen kavramın "hakkaniyet" olduğu tespit edilmiştir. Öğretmen ve öğretmen adayları genel olarak adaleti; "hakkaniyet, eşitlik, başkasının haklarına saygı, doğru sözlülük ve dürüstlük, tarafsız olma ve ayrımcılık yapmama, hukuk kurallarına uyma, ölçülü ve dengeli olma, toplumsal düzenin temeli, vicdanlı olma ve özgürlük" olarak algılamışlardır. Öğretmen ve öğretmen adaylarının bu görüşleri, Alan yazındaki adalet tanımlamalarıyla örtüşmektedir. Gerek felsefe tarihinde adaletle ilgili ortaya çıkan anlayışların gerekse adaletle ilgili yapılan tanımlamaların ortak yönünün "hak" kavramı olduğu, adaletin ancak hak kavramı esas alınarak tanımlanabileceği söylenebilir (Gündoğan, 2005, s. 82). Rawls'a göre, adaletle hakkaniyet arasındaki sıkı bir ilişki söz konusudur. Rawls, adaletin hakkaniyet olarak anlaşılması gerektiğini, bir toplumun adil olmasından bahsedebilmek için hakkaniyete uygunluğun zorunlu olduğunu savunur (Kabadayı, 2013, s. 52). Çengelci Köse ve ark. (2019, s. 91) tarafından öğretmen adaylarının bakış açısıyla adalet değerini belirlemeye yönelik yapılan araştırmada, öğretmen adaylarının adaleti "hakkaniyetli davranmak" ve "haklı ile haksız birbirinden ayırmak" biçiminde ele aldıkları görülmüştür. Çakmak (2016, s. 94) tarafından ortaokul öğrencilerinin adalet, dürüstlük, saygı, sorumluluk ve barış değerleri hakkındaki algılarını belirlemeye yönelik yapılan araştırmada, öğrencilerin çoğunluğunun adaleti "eşitlik, hakkı gözetmek ve ayrımcılık yapmamak" olarak değerlendirdiği tespit edilmiştir. Doğan (2020, s. 47) tarafından ortaokul altıncı sınıf öğrencilerinin hukuk ve adalet kavramlarına ilişkin algılarının incelenmesine yönelik araştırmada, adalet kavramının en çok eşitlik, hukuk, mahkeme, hak, hâkim kavramlarıyla ilişkilendirildiği tespit edilmiştir.

Öğretmen ve öğretmen adaylarının bir kısmının adalet ile eşitlik arasındaki ayrımın farkında olmasına rağmen, yaklaşık yarısının adaleti eşitlik olarak algıladığı belirlenmiştir. Adalet ile eşitlik arasındaki ayrımın farkında olan katılımcıların her eşitliğin adalet olmadığını, hatta eşitliğin bazen zulüm olduğunu dile getirdikleri tespit edilmiştir. Katılımcıların önemli bir kısmının adaleti eşitlik olarak algılamasının, öğretmen ve öğretmen adaylarının adalet konusunda bilişsel olarak ve farkındalık yönünden yeterli düzeye sahip olmamalarından, eşitliğin yanlış anlaşılmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Nitekim Urhan (2016, s. 109), eşitliğin bireyler tarafından aynılık ya da özdeşlik olarak yanlış algılandığını, eşitliğin esasen bir şeyin bireyler arasında dengeli biçimde bölüştürülmesi olduğunun unutulmaması gerektiğini belirtmiştir. Panthi ve ark. (2018) tarafından yapılan araştırmada, sosyal adaletin bir boyutunun eşitlik olduğu, bu nedenle tüm öğrencilere eşit davranarak, sınıftaki tüm öğrencilere eşit sorular sorarak öğrencilerin eşitliği hissedeceği tespit edilmiştir. Ayrıca öğretmenlerin eşitlik algısının, tüm öğrencilere eşit davranmak, özgürlüğün tadını çıkarmalarını sağlamak olduğu belirlenmiş, öğrencilerin rolleri açısından sınıflarında eşit konuma sahip olmaları, sorumluluklar ve kaynakların dengeli paylaşımının sosyal adaleti ifade ettiği tespit edilmiştir. Bursa (2015, s. 245) tarafından sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal adalet algı ve deneyimlerine yönelik bilgi edinilmesinin amaçlandığı bir araştırmada, öğretmenlerin çoğunun sosyal adalet kavramını, eşitlik ve adalet olarak değerlendirdikleri görülmüştür. Dinç ve Üztemur (2016, s. 985) tarafından ortaokul sekizinci sınıf öğrencilerinin

demokratik değer algılarının karikatürler aracılığıyla incelenmesine yönelik yapılan araştırmada, öğrencilerin büyük bölümünün adaletin toplum açısından önemli bir değer olduğunu ve adaletin eşitlikten farklı ve daha iyi olduğunu kavradıkları belirlenmiştir. Çakmak (2016, s. 48) ortaokul öğrencileri üzerinde yapılan araştırmada adalet değeri için en çok "eşitlik" değerlendirmesinde buldukları belirlenmiştir. İnel ve ark. (2018, s. 393) tarafından yapılan araştırmada, ortaokul öğrencilerinin "adalet" kavramını "eşitlik" kavramı ile açıklamaya çalıştığı tespit edilmiştir. Doğan (2020, s. 47) tarafından ortaokul 6. sınıf öğrencilerinin hukuk ve adalet kavramlarına ilişkin algılarının incelenmesine yönelik araştırmada, adalet kavramının en çok eşitlik kavramı ile ilişkilendirildiği belirlenmiştir. Adalet ve eşitlik birbiriyle sıkı ilişkili ancak birbirinden farklı kavramlardır. Nitekim her eşitliğin adalet olmadığı daha önceki bölümlerde açıklanmıştır. Bireylerin adalet ile eşitlik arasındaki ayrımı ve ilişkiyi doğru algılamaları, sosyal yaşama adalet ve eşitliğin gerçek anlamda yansıtılabilmesi açısından önem taşımaktadır.

Öğretmen ve öğretmen adayları adaletli bireyi genel olarak; "hakkaniyetli, tarafsız olan ve ayrımcılık yapmayan, doğru sözlü ve dürüst, hukuk kurallarına uyan, başkasının haklarına saygılı, vicdanlı ve merhametli, eşitlikçi, alçakgönüllü, başkalarını iyi dinleyip empati kurabilen, hoşgörülü, ahlaklı, sağduyulu ve sabırlı" olarak tanımlamışlardır.

Ayrıca, hakkaniyetli olmanın gerek öğretmenler gerekse öğretmen adayları tarafından tıpkı adalet olgusuyla olduğu gibi, adaletli birey olgusuyla da en çok ilişkilendirilen kavram olduğu belirlenmiştir. Yapılan bu değerlendirmeler adalet kavramıyla ilgili Alan yazında yapılan tanım ve açıklamalarla örtüşmektedir. Bursa (2015, s. 243) tarafından, sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal adalet algı ve deneyimlerini belirlenmesi amacıyla yapılan araştırmada, sosyal bilgiler öğretmenlerine göre sosyal adaletli bir bireyin; insan haklarına ve yasalara uyan, demokratik becerileri gelişmiş, başkalarının haklarını savunan, yardımsever, çevreyi koruyan ve insanlar arasındaki farklılıkları kabul edip bu farklılıklara hoşgörülle yaklaşan, empati kuran bireyler olduklarını düşünmektedirler.

Öğretmen ve öğretmen adaylarının mesleki yeterlikler yönünden adaletli öğretmeni; "bireysel farklılıkları gözetken, not vermede adil, görevini iyi yapan, öğrencileri iyi tanıyan, öğrencilerin özel bilgilerini açığa vurmeyen, öğrencileri başarısına göre kategorize etmeyen ve problemlerini öğrenciye yansıtmayan kişi" olarak tanımladıkları tespit edilmiştir. Öğretmen ve öğretmen adaylarının kişisel özellikler yönünden adaletli öğretmeni; "ayrımcılık yapmayan ve tarafsız, hakkaniyetli, ahlaklı, önyargısız, menfaatçi olmayan, eşitlikçi, doğru sözlü ve dürüst, sabırlı, başkasının haklarına saygılı, iletişim ve empati kurabilen, vicdanlı, merhametli ve sevgi dolu" olarak tanımladıkları belirlenmiştir.

Öğretmen ve öğretmen adayları tarafından adaletli öğretmen olgusu ile en çok ilişkilendirilen mesleki yeterliklere yönelik özelliğin "bireysel farklılıkları gözetmek" olduğu tespit edilmiştir. Bu durum öğretmen ve öğretmen adaylarının okullarda bireysel farklılıkların göz ardı edilmesi ile çok karşılaşmış olmasından kaynaklanabilir. Alan yazında bu durumu destekleyen araştırmalar mevcuttur. Turgut ve ark. (2016, s. 438) tarafından yapılan araştırmada, farklı branşlara sahip öğretmenlerle gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda, katılımcı öğretmenlerin her öğrenciyi aynı görmelerinden dolayı farklı öğrenme hızlarına göre bir ders programı yürütmediklerini ifade ettikleri belirlenmiştir. Platon adaleti, herkesin kendi kapasite ve kabiliyetleri doğrultusunda üzerine düşen görev ve sorumlulukları yerine getirmesi olarak

ifade etmiştir (Platon, 2007, s. 23). Dolayısıyla öğretmen de bir eğitici olarak üzerine düşen görev ve sorumlulukları en iyi şekilde yerine getirmeye çalışmalı, buna bağlı olarak da öğrenme öğretme sürecinde öğrencilerin bireysel farklılıklarını göz önünde bulundurmalıdır.

Öğretmen ve öğretmen adayları tarafından adaletli öğretmen olgusu ile en çok ilişkilendirilen kişisel özelliğin “ayrımcılık yapmama ve tarafsızlık” olduğu tespit edilmiştir. Öğretmenler mesleki yaşamlarında öğrencilere karşı yansız davranması, öğrenciler arasında ayrımcılık yapmaması öğrencilerde adalet kavramının oluşabilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Alan yazında araştırmanın bu sonucuyla benzerlik gösteren çalışmalar mevcuttur. Yaraş (2015, s. 82) tarafından beşinci sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan hoşgörü ve adil olma değeri ile ilgili sınıf öğretmenlerinin değerlendirilmesine yönelik yapılan çalışmada, öğrencilerin sınıf içinde ayırım yapmama, başarı ve cinsiyet farkı gözetmeme gibi temel yönler başta olmak üzere genelde öğretmenlerinin adil olduklarını düşündükleri belirlenmiştir. Buna karşın, öğretmenlerin ders dışı etkinliklerde erkek öğrencilere daha çok görev verme, ödevini yapmayan kız öğrencilerde kızma ve kopya çeken öğrencilere eşit davranmama hususlarında tam anlamıyla adil olmadıkları öğrenciler tarafından ifade edilmiştir.

Araştırmanın bir başka sonucu ise öğretmen ve öğretmen adaylarının kendilerini genel olarak adaletli görmeleridir. Bu sonuç öğretmenlerin halen, öğretmen adaylarının da gelecekte öğrencilere karşı daha adil davranabilme ihtimalini güçlendirmektedir. Öğretmenlerin öğrencilere adil ya da adaletsiz davranması öğrencilerde adalet duygusunun gelişebilmesi bakımından önem taşımaktadır. Alan yazında araştırmanın sonucuyla benzerlik gösteren çalışmalar mevcuttur. Chory-Assad (2002) tarafından yapılan çalışmada, öğretmenin öğrencilere karşı adaletli veya adaletsiz davranmasının öğrenciler üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Yaraş (2015, s. 83) tarafından beşinci sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan hoşgörü ve adil olma değeri ile ilgili sınıf öğretmenlerinin değerlendirilmesine yönelik yapılan çalışmada, öğretmenlerin adil olma konusunda kendilerini yeterli olarak gördükleri ortaya çıkmıştır. Ayrıca öğretmen ve öğretmen adaylarının adaletli olduklarını düşüncelerinin gerekçelerini de başkalarının haklarını gözettikleri, insanlar arasında ayrımcılık yapmadıkları, vicdanlı oldukları, insanlarla empati kurdukları ve adaletsizliklere karşı çıktıklarını belirterek ifade ettikleri tespit edilmiştir. Genel olarak katılımcıların adaletli olduğunu düşünme gerekçelerini tek nedene dayandırdıkları dikkat çekmektedir. Örneğin insanlar arasında ayrımcılık yapmadıklarını belirterek adaletli olduklarını düşündüklerini görülmektedir. Bu durumun adaletin kapsamı hakkında yeterli bilgi ve farkındalığa sahip olmamasından ya da kendi karşılaştıkları durumlardaki nedenleri esas almalarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Oysaki adalet pek çok özelliği içeren, çok kapsamlı ve karmaşık bir kavramdır.

Bu çalışmayla ulaşılan bir diğer sonuç ise adil olmadıklarını ya da olamadıklarını belirten katılımcıların, adaletli olmama ya da olamama gerekçelerini; insanlarla ilişkilerinin bozulmasını istememe, zarar görme kaygısı, karşıdaki kişinin de adaletli olmaması gibi nedenlere dayandırmasıdır. Ayrıca katılımcıların büyük kısmının, zarar göreceği olsalar bile adaletli olacakları, az bir kısmının ise zarar görebileceklerini düşünmeleri halinde adaletli olmayacaklarını belirttikleri tespit edilmiştir. Sokrates, insanların herhangi bir davranış ya da hareketinin sonuçlarına

göre değil, adaleti sadece ve sadece adalet olduğu için tercih etmek gerektiğini belirtmiştir (Topakkaya, 2008, s. 30). Dolayısıyla adaletli bir insanın, diğer insanlarla ilişkilerinin bozulması, zarar görme kaygısı, diğer insanların adaletli olup olmaması gibi durumlara bağlı olarak adalet erdemini terk etmemesi gerektiği söylenebilir.

Öneriler

Araştırma ile ulaşılan sonuçlardan hareketle öğretmen, okul yöneticisi ve üst düzey yöneticilere yönelik olarak aşağıdaki önerilerde bulunmak mümkündür.

1. Ebeveynlere ailede çocuklara nasıl adil davranılabileceğine ilişkin broşürler hazırlanabilir ya da uygulamaya dayalı eğitimler verilebilir.
 2. Adalet değeri hakkında daha kapsamlı bilgiye ve farkındalığa sahip olmalarını sağlayabilecek kitap, dergi, dijital materyallere okullarda yer verilebilir.
 3. Değerlerin, yaşanarak ve hissedilerek öğrenilebileceği gerçeğinden hareketle, drama, rol oynama, oyun, araştırma, benzetim gibi öğrenenleri aktif kılan ve eğlendirici eğitim yöntemlerine ağırlık verilebilir. Diğer taraftan bu eğitim çalışmalarında yalnızca okullar değil, medya, toplumsal yaşamın kendisi, sivil toplum kuruluşları gibi eğitim süreçlerinin yaşandığı her zaman, mekân ve imkân seferber edilebilir.
 4. Öğretmen ve öğretmen adaylarının adalet değeri konusunda doğru beslenebilmelerini temin etmek üzere, adalet değeri ve eğitimi odaklı eser üretme ve yayın çalışmalarına gidilmesi, alan yazının özellikle kitap ve kaynak eser konusunda zenginleştirilmesi sağlanabilir. Bu kapsamda adalet değerinin bireydeki gelişim seyri, adalet değerinin eğitimi konusunda özel katkı sunabilecek Türkiye’de ve dünyada adalet eğitimi örnek uygulamaları, öğrenme-öğretme yöntem ve stratejileri, araç ve materyaller üzerinde bilim insanlarının birikimlerinin kitaplaştırılması yararlı olabilir. Bunun yanı sıra adalet değerinin özel olarak işlendiği örnek olayları, hikâyeleri, kıssaları içeren kitaplar yayınlanarak hem öğretmen adaylarının hem de öğretmenlerin bu eserlere ulaşmaları ve edinmeleri kolaylaştırılabilir. Bu doğrultuda başta Millî Eğitim Bakanlığı olmak üzere Kültür Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı gibi eğitim çalışmaları ile ilgilenen Bakanlıklar ve YÖK gibi kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları ve medya sektörü bu yayın ve eğitim süreçlerinde etkin rol alarak iş birliği yapabilir.
- Araştırma ile ulaşılan sonuçlardan hareketle araştırmacılara yönelik olarak da aşağıdaki önerilerde bulunmak mümkündür.

1. Bu araştırma sınıf ve sosyal bilgiler öğretmen ve öğretmen adaylarının sosyal bilgiler dersinde adalet değerine ilişkin algılarını belirlemeye yönelik olarak yapılmıştır. Benzer araştırmaların diğer öğretmen adayları ve diğer dersler üzerinde de yapılması önerilebilir.
2. Bu araştırma öğretmen ve öğretmen adaylarının adalet değerine ilişkin algılarını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Öğretmen, öğrenci ve ebeveynlerin adalet değerine yönelik algılarını belirlemeyi amaçlayan karşılaştırmalı araştırmalar da yapılabilir.

Etik Komite Onayı: Bu çalışma için etik komite onayı Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimleri Yayın Etik Kurulu’ndan (Tarih: 30.12.2020, Sayı: 54) alınmıştır.

Katılım Onamı: Bu çalışmaya katılan tüm katılımcılardan yazılı ve sözlü onam alınmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Fikir – S.Y., A.Y., G.Z.; Tasarım – S.Y.; Denetleme – S.Y., A.Y., G.Z.; Kaynaklar – S.Y.; Malzemeler – S.Y.; Veri Toplanması ve/veya İşlenmesi – S.Y.; Analiz ve/veya Yorum – S.Y., G.Z., A.Y.; Literatür Taraması – S.Y.; Yazılı Yazan – S.Y.; Eleştirel İnceleme – A.Y., G.Z., S.Y.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: The authors declare that this study had received no financial support.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval was received for this study from the ethics committee of Van Yüzüncü Yıl University Social Sciences and Humanities Publication Ethics Committee (Date: 30.12.2020, Number: 54).

Informed Consent: Written and verbal informed consent was obtained from participants who participated in this study.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept – S.Y., A.Y., G.Z.; Design – S.Y.; Supervision – S.Y., A.Y., G.Z.; Resources – S.Y.; Materials – S.Y.; Data Collection and/or Processing – S.Y.; Analysis and/or Interpretation – S.Y., G.Z., A.Y.; Literature Search – S.Y.; Writing Manuscript – S.Y.; Critical Review – A.Y., G.Z., S.Y.

Declaration of Interests: The authors declare that they have no competing interest.

Funding: Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Kaynaklar

- Aristoteles. (2015). *Nikomakhos'a etik* (S. Babür, Çev.). Bilgesu Yayıncılık.
- Balci, F. A., & Yanpar Yelken, T. (2010). İlköğretim öğretmenlerinin "değer" kavramına yükledikleri anlamlar. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39, 81–90.
- Beldağ, A. (2012). *İlköğretim yedinci sınıf sosyal bilgiler dersindeki değerlerin kazanılma düzeyinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi (Erzurum ili örneği)* (Doktora tezi). Atatürk Üniversitesi.
- Bursa, S. (2015). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal adalet algı ve deneyimleri* (Yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi.
- Çakmak, M. M. (2016). *Ortaokul öğrencilerinin adalet, dürüstlük, saygı, sorumluluk ve barış değerleri hakkındaki algıları (Diyarbakır ili örneği)* (Yüksek lisans tezi). Dicle Üniversitesi.
- Çengelci Köse, T., Gürdoğan Bayır, Ö., Köse, M., & Yıldırım Polat, A. (2019). Öğretmen adaylarının bakış açısıyla adalet değeri. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 9(1), 67–93.
- Chory-Assad, R. M. (2002). Classroom justice: Perceptions of fairness as a predictor of student motivation, learning and aggression. *Communication Quarterly*, 50(1), 58–77. [CrossRef]
- Çıvıncın, A. G. (2018). Platon'un adalet ve filozof kral anlayışı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 212–229.
- Creswell, J. W. (2013). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Sage.
- Creswell, J. W. (2019). *Karma yöntem araştırmalarına giriş* (M. Sözbilir, Çev.). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Dinç, E., & Üztemur, S. S. (2016). Ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin demokratik değer algılarının karikatürler aracılığıyla incelenmesi. *İlköğretim Online*, 15(3), 974–988.

- Doğan, O. (2020). *Ortaokul 6. sınıf öğrencilerinin hukuk ve adalet kavramlarına ilişkin algılarının incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Gander, M. J., & Gardiner, H. W. (1993). *Çocuk ve ergen gelişimi* (Yayına Haz. Bekir Onur). İmge Kitabevi Yayınları.
- Glesne, C. (2014). *Nitel araştırmaya giriş* (A. Ersoy & P. Yalçınoğlu, Çev.). Anı Yayıncılık.
- Gravetter, F. J., & Wallnau, L. B. (2000). *Statistic for the Behavioral Sciences*. Thomson Learning.
- Gündoğan, A. O. (2005). Hak ve adalet. *Hukuk Felsefesi ve Sosyoloji Arkivi*, 9, 82–87.
- Güriz, A. (2001). Adalet kavramının belirsizliği. In A. Güriz (Ed.), *Adalet kavramı*. Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Güriz, A. (2004). Adalet kavramı üzerine. *Hukuk Felsefesi ve Sosyoloji Arkivi*, 9, 19–33.
- Hökeleli, H. (2011). *Ailede, okulda, toplumda değerler psikolojisi ve eğitimi*. Timaş Yayınları.
- İnel, Y., Urhan, E., & Ünal, A. İ. (2018). Ortaokul öğrencilerinin adalet kavramına ilişkin metaforik algıları. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 8(2), 379–402.
- Kabadayı, T. (2010). *Adalet tasarımları* (p. 20). HFSA.
- Kabadayı, T. (2013). "Hakkaniyet" adaletin temelidir. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 49–57.
- Kan, Ç. (2010). Sosyal bilgiler dersi ve değerler eğitimi. *Milli Eğitim Dergisi*, 187, 138–145.
- Karacelil, S. (2013). Ailede adalet eğitimi. *Journal of Academic Social Science Studies*, 6(8), 253–278.
- Karasar, N. (1995). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Kılıncı, B. (2013). Kendi kendini açıklayan bir kavram. In Adalet & M. Balci (Eds.), *Genç Hukukçular hukuk Okumaları, Birikimler IV* (pp. 29–49). Fakülteler Matbaası.
- MEB. (2018). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı*. Milli Eğitim Bakanlığı. <http://mufredat.meb.gov.tr/> Erişim tarihi: 11.06.2020.
- Memişoğlu, S. P., & Taşkın, S. (2019). Öğretmenlerin adalet kavramına ilişkin metaforik algıları. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 5(2), 178–201. [CrossRef]
- Miles, M., B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. Sage.
- Özgen, M. K. (2018). Farabi'nin adalet anlayışı (Hak, Liyakat ve Pay Teorisi). *Temaşa*, 8, 43–63.
- Platon. (2007). *Devlet* (H. Demirhan, Çev.). Palme Yayıncılık.
- Rawls, J. (1985). *A theory of justice*. Oxford University Press.
- Safi, İ. (2018). Adalet ve siyaset ilişkisi üzerine. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 12, 63–74.
- Smith, H. W. (1991). *Strategies of social research*. Holt, Rinehart, Winston.
- TDK. (2021). Güncel Türkçe sözlük. Erişim Tarihi: 14.10.2021. <https://sozluk.gov.tr/>.
- Topakkaya, A. (2008). Adalet kavramı bağlamında Aristoteles-Platon karşılaştırması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 27–49.
- Turgut, Ü., Salar, R., Aksakallı, R., & Gürbüz, F. (2016). Bireysel farklılıkların öğretim sürecine yansımalarına dair öğretmen görüşlerinin incelenmesi: Nitel bir araştırma. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2), 431–444.
- Urhan, V. (2016). Siyaset felsefesinde adalet, eşitlik, özgürlük. *Kayı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 26, 103–119. [CrossRef]
- Yaraş, İ. (2015). *Sınıf öğretmenlerinin beşinci sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan hoşgörü ve adil olma değerlerine sahip olma boyutunda değerlendirilmesi* (Yüksek lisans tezi). Mustafa Kemal Üniversitesi.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Extended Abstract

The main purpose of this research is to determine the perceptions of the teachers who are currently teaching social studies courses in primary and secondary schools and the prospective teachers who will teach them in the future about the value of justice. This study includes value education, which is an important dimension of personality education, and focuses on the value of “justice”, which is one of the root values. It is carried out on teachers and prospective teachers who have a decisive influence on the shaping of the individual and society, and especially the primary school teachers and social studies teachers who deal with the education of young children are taken as a working group. In this respect, it is thought that this research will contribute to the literature. In addition, revealing the perceptions of teachers and prospective teachers about the value of justice is also important in terms of transferring the value of justice to the students and therefore to the adult society of the future.

Method

The model of this research, in which a mixed method was used, is the sequential explanatory design. The universe of this research consists of primary school teachers and social studies teachers working in primary and secondary schools in the city center of Van in the 2019–2020 academic year and students of the primary education and social studies education program at Van Yüzüncü Yıl University Faculty of Education. Convenience sampling method was used in the quantitative dimension of the research, and maximum diversity sampling method was used in the qualitative dimension. In the quantitative dimension of the research, a total of 398 people, 186 teachers and 212 prospective teachers, who voluntarily filled in the data collection tool through social media groups at the end of the 2019–2020 academic year due to the COVID-19 epidemic, could be reached. In the qualitative aspect of the research, 30 participants were interviewed on a voluntary basis. The data for the research were collected using the “Personal Information Form,” “Perception of Justice Scale,” and “Semi-structured Interview Form” developed by the researcher. Parametric tests were used in the analysis of quantitative data collected with scale forms. Content analysis technique was used to analyze the data in the qualitative dimension of the research.

Results, Discussion, and Conclusion

Considering the quantitative results of the study, it was determined that the perceptions of teachers and teacher candidates about the value of justice were at a high level. It was determined that the perceptions of teachers and prospective teachers regarding the value of justice differed significantly according to the number of siblings. It was determined that the participants' perceptions of the value of justice did not differ according to their gender, roles (teacher/prospective teacher), education level of their parents, economic level, department they graduated from, the type of high school they graduated from, and the type of book they read. When the qualitative results of the study were examined, it was determined that the teachers and teacher candidates mostly associated the “justice and just individual” phenomena with “fairness/being just.” Participants mostly consider themselves as “just” individuals. Argumentation of participants when they are not being or cannot being just are; not wanting to ruin relationships with people, unwillingness to be harmed, the other person being unfair, and so on. In addition, although some of the current and prospective teachers were aware of the distinction between justice and equality, it was determined that nearly half of them perceived justice as equality. It has been determined that the participants, who are aware of the distinction between justice and equality, state that not all equality is justice and that equality is sometimes cruelty. It has been determined that the personal traits most associated with the just teacher phenomenon by participants are “nondiscrimination and objectivity.” It has been determined that there is no impartiality and impartiality,” It has been determined that the most associated feature of professional qualifications with the just teacher phenomenon by current and prospective teachers is “respecting individual differences.”

Suggestions

In order to ensure that teachers and teacher candidates can be fueled correctly on the value of justice, it can be ensured by production and publishing works focused on the value of justice and its education can be provided. In this direction, books, magazines, and digital materials that can enable them to have comprehensive information and awareness about the value of justice can be introduced in schools. Considering the fact that values can be learned by experiencing and feeling, learning methods that are entertaining and make learners active, such as drama, role playing, games, research, and simulation, can be emphasized. Comparative research can be conducted to determine the perceptions of teachers, students, and parents about the value of justice. This research was conducted to determine the perceptions of primary school teachers, social studies teachers, and prospective teachers about the value of justice in social studies courses. It can be suggested that similar studies be carried out on other teachers, prospective teachers, and courses.